

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní
antropologie

**Symbolika a prostor: Mechanismy
sociálního vyloučení**

Bc. Jan Zadina

Vedoucí práce: PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 11.11.2014

Děkuji PhDr. Danielovi Topinkovi Ph.D., kterému vděčím
za odborné vedení, čas, projevenou důvěru a především
za životní zkušenost v podobě příležitosti učit se
výzkumnou prací v průběhu celého mého studia na
Univerzitě Palackého.

Anotace

Tato diplomová práce popisuje situaci sociálně vyloučených Romů žijících v sociálně vyloučených lokalitách ve dvou různých městech se zaměřením na popis prostorových a symbolických aspektů sociálního vyloučení, jejich vývoje v čase a vlivu systémových opatření na jejich proměny z pohledu vnímání veřejnosti i obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

Klíčová slova

Sociální vyloučení, Romové, symbolické vyloučení, prostorové vyloučení, sociální politika

Abstract

This theses describes the situation of socially excluded Romany living in socially excluded localities in two different cities. The main scope of the work is to describe the spatial and symbolic aspects of social exclusion, its chronological development and the influence of systematic intervention involved. The work reflects the shifts in interpretation of the changes by both general public and the inhabitants of the socially excluded localities.

Keywords

Social exclusion, Romani, spatial exclusion, symbol exclusion, social politics

Obsah

Úvod	1
Teoretická východiska a vymezení pojmů	3
Jak naložit s konceptem sociálního vyloučení? ..	6
Co rozumím sociálně vyloučenou lokalitou?	9
Městský prostor a sociokulturní souvislosti urbanizace	11
Výzkumné cíle	14
Metodologie	15
Výběr zkoumaných měst	15
Vztah k prostoru	16
Jak zkoumat image lokality?	19
Jak probíhal výzkum	27
Olomouc	29
Sociálně vyloučené lokality	29
Systémová perspektiva	33
Shrnutí	37
Šternberk	40
Lokalita na ulici Kamenná	42
Lokalita na ulici Štěrková	45
Lokalita na ulici Písková	48
Systémová perspektiva	51
Shrnutí	55
Závěr	60
Zdroje	66
Elektronické zdroje	70

Úvod

Svou bakalářskou diplomovou práci jsem napsal na téma prostorového vyloučení v kontextu rozdílů mezi povahou sociálně vyloučených lokalit na venkově a ve městech. Tato diplomová práce bude odrážet moje další smýšlení o diverzitě sociálně vyloučených lokalit zejména z hlediska vztahu mezi prostorovými, symbolickými a sociálními souvislostmi a vlivu působení systémových aktérů na ně. Téma mi vnuknulo poznávání desítek dalších sociálně vyloučených lokalit i komplexnější vhled do některých, řekněme, lokálních souvislostí exkluze Romů z majoritní společnosti v České Republice.

Smyslem této práce je popsat souvislosti symbolických a prostorových aspektů sociálně vyloučených lokalit ve městech Olomouc a Šternberk a zaznamenat jejich vývoj, jak se odrazil ve vnímání obyvatel sociálně vyloučených lokalit i lokální majoritní veřejnosti. Výsledkem této práce by pak neměla být obecně uplatnitelná teorie o souvislostech prostorových a symbolických aspektů sociálního vyloučení Romů v obci v závislosti na faktorech jako velikost populace obce a dalších. Těžiště mé diplomové práce by mělo spočívat v deskriptivní rovině. Výzkum není reprezentativní, což nemá ani být jeho smyslem. Zároveň ale také nechci degradovat tuto práci na pouhé akademické cvičení. Zaobírat se vzájemnými souvislostmi symbolických, prostorových, sociálních a systémových faktorů i na tak relativně malém vzorku, jaký představuje byť pouhých několik lokalit ve dvou městech, představuje velice komplexní a komplikovaný problém, jehož skutečné rozměry jsem

si začal plně uvědomovat teprve tehdy, když se přede mnou začala hromadit kvanta různorodých dat, rozhovorů, dokumentů, odborných článků a knih.

S tím, jak se teoretická příprava a následný výzkum rozrůstaly, mne rozměry tohoto problému začínaly čím dál více zneklidňovat. Jsem přesvědčený, že už v takto vymezeném rozsahu by detailní zpracování výzkumu mohlo vydat na formát disertační práce. Aby si pak dále vymezený výzkum a jeho zpracování mohlo nárokovat i malou míru reprezentativnosti, bylo by zřejmě třeba systematičtěji nakládat s faktory jako je velikost měst, jejich správní klasifikace a s ní související systémové aspekty, situace na místním trhu práce, lokální socioekonomické prostředí a tak dále. Navíc by pravděpodobně vzorek dvou měst byl příliš malý. Moje snaha tak tkví v úmyslu téma především otevřít, jelikož jsem za několik let působení v oblasti výzkumu sociálního vyloučení a navazujících systémových i jiných sociálních opatření nabyl dojmu, že jde o perspektivu v neakademickém prostředí poměrně marginální.

Teoretická východiska a vymezení pojmů

Při hledání zdrojů o zkoumání prostorových a symbolických perspektiv ve městě jsem inspirativním shledal postup Kevina Lynche. Jeho pojem imageability, který bych si, alespoň podle toho, jak jsem ho pochopil, troufnul přeložit jako obraznost a zároveň jedinečnost, dle mého názoru prostor a symbolický obsah, který se s ním pojí, dobře spojuje: „Je to vlastnost objektu, která u každého pozorovatele vyvolá silný image.“¹ a „Město s vysokou mírou imageability, tzn. s vysokou mírou čitelnosti či snad zřetelnosti, resp. schopností vyvolat dojmy „dominant“ jako orientačních bodů, se nám bude jevit i jako dobře utvářené, výrazné a obdivuhodné. Vzbudí pozornost našich smyslů a tím i zájem se na věci hlouběji podílet.“² Pokud krátce odbočím, dá se podle mé zkušenosti za město s výraznou mírou imageability považovat Olomouc. Řada Olomoučanů, ale nejen jich, dokonce i studentů, kteří ve městě pobývají několik let, má podle mých pozorování k městu hrdý vztah a často mluví o jeho krásách a celkově jako o dobrém místě pro život. V souladu s tvrzením Kevina Lynche není nikterak obtížné najít známky toho, že Olomoučané mají i *„zájem se na věci hlouběji podílet“*, o čem můžou svědčit občanská hnutí, která se vymezují proti různým stavebním objektům, které podle nich do Olomouce nepatří.³ Kevin Lynch ale popisuje prostor z jiné perspektivy, než jakou jsem na prostor nahlížel. Nezajímá mne totiž prostor

¹ LYNCH, Kevin. *Obraz města: The image of the city*. 1. do češ. přel. vyd. Praha: Polygon, 2004, xi, 202 s. ISBN 80-727-3094-0.

² *tamtéž*

³ Příkladem může být hnutí „Občané proti Šantovka Tower“ a řady jednotlivců i skupin, které se vymezují zejména proti výškovým budovám v Olomouci.

města nebo obce, ale jeho konkrétní část, a to prostor sociálně vyloučených lokalit obývaných převážně Romy.

Řada autorů přistupuje ke konceptům symbolického a prostorového vyloučení jako k úzce propojeným až jako k takřka subkategoriím konceptu sociálního vyloučení. Jakkoliv může jít o fakt, rozhodl jsem se zaměřit se pro potřeby mého výzkumu právě na symbolické a prostorové vyloučení. Pokud bych se chtěl spokojit například s kategorií prostorového vyloučení, nebyl bych schopen dostatečně podrobně přinejmenším vyvodit teoretické závěry. Pro snazší pochopení uvedu příklad, kterému se budu ještě v další části práce věnovat. Ve Šternberku se dá mluvit zhruba o třech sociálně vyloučených lokalitách, přičemž každá z nich jeví jinou míru imageability, symbolického a prostorového vyloučení. Jedna z lokalit, která je navíc vnímaná nejvýrazněji, stojí prakticky v centru města a v žádném případě se nedá mluvit o prostorové exkluzi. Nejvýrazněji je ale vnímaná kvůli tomu, jak vypadá a kvůli svým obyvatelům, jejichž přítomnost je jasně zřejmá díky dětem, které pobíhají kolem, jejich rodičům, kteří často posedávají na lavičce v malém parčíku vedle jejich domu, anebo sledují okolní dění z oken, ve kterých se často větrají peřiny a suší prádlo. Právě vizuální znaky, jako je sušení prádla, větrání peřin z oken, odpadky povalující se kolem lokalit, nebo oprýskaná fasáda nebo pobíhající a údajně hlučné (nejen) děti jsou majoritními respondenty nejčastěji zmiňovány jako typické znaky této sociálně vyloučené lokality. Podle mého názoru přitom můžeme tyto znaky těžko označit za prostorové kvality lokality a

domnívám se, že hlavní je jejich symbolický náboj, na jehož pozadí rezonuje struna etnicity obyvatel.

Podíváme-li se na jinou sociálně vyloučenou lokalitu na ulici Písková, už o prostorové segregaci jednoznačně mluvit můžeme. Od nejbližší obytné zástavby tuto lokalitu dělí zhruba sto metrů a do domu například ani není zavedena kanalizační přípojka (Pro město by totiž bylo neefektivně drahé kvůli několika domům na okraji ji zbudovat.). Symbolický náboj lokality je přitom slabší a s vizuálními kvalitami lokality až tak nesouvisí. Často zmiňovanými typickými prvky jsou přítomnost psů (jejich štěkot) a automobilů a jejich vraků před domem. Někdy bývá zmiňován také zápach způsobený septikem, který se podle některých svědectví nevyváží zrovna pravidelně. Samotný dům je ale vizuálně v dobrém stavu a odpady v okolí také v neobvyklé míře nenajdeme. Zatímco by se mohlo zdát, že symbolické vyloučení je jednou z vrstev sociálního vyloučení, je také skutečností, že symbolické vyloučení má široký sociální kontext a souvislosti: „sociální a kulturní identita jsou do značné míry identitami symbolickými. Členství v kolektivitě je symbolicky potvrzováno (podobnost) či odmítáno (odlišnost) a kolektivita je symbolicky konstruována a pomocí symbolů je i stvrzována. Symbolická exkluze je spojena se stigmatizací jedinců i sociálních skupin vnímaných jako odlišní, deviantní či cizí. Jejich označování (labeling) slouží k jejich vyčlenění z hlavního proudu společnosti.“⁴

⁴ MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, roč. 36, č. 3.

Jak naložit s konceptem sociálního vyloučení?

Koncept sociálního vyloučení, tak jak k němu přistupuje Mareš,⁵ představuje jakýsi zastřešující pojem, pod který spadají aspekty prostorové, symbolické, ekonomické a další. Z tohoto hlediska teoreticky není překážkou užívání tohoto konceptu nehledě na jeho široké obecné vymezení, jeho podstatou totiž má být především fakt, že je nositel vyloučen ze společnosti a má tak ztížený či znemožněný přístup ke zdrojům a příležitostem. Osobně ale problém v takto obecně vymezeném pojmu sociální exkluze do určité míry spatřuji. Domnívám se, že na vrub širokého vymezení, ale především z toho plynoucí často rozvolněné interpretace pojmu, obzvláště v zasazení do různých diskursů- zejména mediálního a politického. Koncept sociálního vyloučení bývá nejen mediálně často etnizován⁶, o lidech bez domova zřídka slyšíme i ve veřejnoprávních médiích jako o osobách sociálně vyloučených, i když definici sociálního vyloučení jednoznačně odpovídají: „Ukázalo se, že romská etnicita byla všemi našimi komunikačními partnery považována za jeden z hlavních atributů těchto lokalit, a to i v případech, kdy poukazovali na fakt, že ne všichni jejich obyvatelé jsou Romové. V jejich výpovědích se problémovost lokalit až na výjimky nespojovala s dalšími prvky sociálního

⁵MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. 41 s. ISBN 80-87007-15-8.

⁶ HIRT, Tomáš. Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů. *AntropoWeb: Antropologický portál* [online]. 2007, roč. 2007, 2-3 [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/prehled-nejasnosti-spjatych-s-konceptem-etnicit>

vytlačení, jako jsou bezdomovectví, žebrota, azylové domy, nebo s jinou než romskou etnicitou.“⁷

Možná vůbec pak v souvislosti se sociální exkluzí neuslyšíme mimo prostředí akademické a diskurz sociálních služeb o zdravotně nebo mentálně handicapovaných osobách. Zato se nezřídka mluví o sociálně vyloučených lokalitách se silně implikátním etnickým podtextem směřujícím k Romům. Přesto že jde námět spíše pro diskursivní analýzu, domnívám se, že z pojmu sociálního vytlačení za dobu jeho existence v zájmu politické korektnosti stal eufemismus, který částečně či úplně nahradil jiné pejorativní pojmy, které se často v mediálním a politickém diskursu objevovaly (např. romské ghetto, neplatič, nepřizpůsobivý). Slovy Mareše: „Symbolické vytlačení dnes často zprostředkovávají masmédiá. Bauman (1999:91) v tomto ohledu cituje Kapuścińského, podle něhož média ve veřejném mínění usazují umělý obraz brutality světa vytlačovaných – obraz odpudivých ulic, na první pohled neprůchodných oblastí, zvětšené zpodobnění světa mimo morálku a bez naděje na spásu“⁸

Domnívám se zkrátka, že sociální vědy stejně jako psychologie, na jejímž poli byl problém mnohokrát tematizován,⁹ neexistují v sociálním a kulturním vakuu a jejich termíny s jakkoliv pečlivě vybroušenými definicemi, prosakují do veřejného

⁷ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4, s. 633-656.

⁸ MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vytlačení. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, roč. 36, č. 3.

⁹ VYBÍRAL, Zbyněk. Critical Psychology in the Czech Republic: One of Possible Descriptions. , *Annual Review of Critical Psychology*. 2006, č. 5. Dostupné z: <http://www.discourseunit.com/annual-review/arcp-5-critical-psychology-in-a-changing-world-contributions-from-different-geo-political-regions/>

prostoru, veřejné, mediální i politické diskuze. Největší nebezpečí, stejně jako u zmiňované psychologie, totiž spočívá v sociálním labelingu, přičemž užití odborných termínů má specifickou a velmi výraznou symbolický „hodnotu“.

S přihlédnutím ke zmíněnému problému považuji další užívání pojmu sociálního vyloučení za poměrně problematické. Na druhou stranu jde ale o etablovaný a tradiční termín, takže je příhodné ho používat a osobně postrádám takové přesvědčení o vlastní pravdě, abych navrhoval koncept nový. Mimo jiné i proto, že odklon od diskurzu sociálního vyloučení k novému, by dle mého názoru nebyl daleký svým významem paradigmatické změně ve společenských vědách.

Otázka, kterou si chci položit, nezní „Nakolik jsou Romové ve zkoumaných lokalitách sociálně vyloučení?“, nýbrž „Fakticky čím a jak jsou souvislosti interpretovány?“. Logicky by se pak nabízelo zřeknout se konceptu sociálního vyloučení v jeho šíři a obecnosti a přihlásit se k možná opomíjeným dílčím „vyloučením“, přičemž já jsem si vybral zkoumat aspekty symbolické a prostorové, protože spolu úzce souvisí.

Co rozumím sociálně vyloučenou lokalitou?

Než začnu popisovat jednotlivá města a v nich zkoumané lokality, měl bych uvést na pravou míru, jaké lokality jsem vybral a podle čeho.

Snažím se zkoumat odlišnosti v image lokalit, změny v povaze a síle symbolického statusu lokalit i jejich obyvatel. Nabízí se poměrně logicky vybrat si sociálně vyloučené lokality s nejvýraznější image. Na základě několikaletého zkoumání lokalit obývaných Romy ve Šternberku a v Olomouci a základním přehledu o veřejném mínění ohledně těchto lokalit, jsem naznal, že právě převážně Romy obývané sociálně vyloučené lokality a jejich obyvatelé, nesou nejsilnější symbolický status. Tuto domněnku jsem si částečně ověřil, když jsem použil výraz, jaký veřejnost pro sociálně vyloučené lokality často užívá a provedl malý experiment. Když jsem převážně z výzkumných důvodů do sociálně vyloučených lokalit pravidelně docházel, ačkoliv jsem přesně věděl kudy jít, ptal jsem se často osob, které jsem potkal, a které se daly na základě odhadu zevnějšku označit za příslušníky majoritní populace, kde je v jejich městě „dům hrůzy“ nebo „místní Bronx“¹⁰. Nebylo pro mne žádným překvapením, že drtivá většina dotazovaných mě bez zaváhání odkázala na jednu z lokalit obývaných právě převážně Romy. Symbolický status Romy obývaných sociálně vyloučených lokalit přitom nevnímají výrazně pouze členové majoritní společnosti. Výrazně ho

¹⁰Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti [online]. Praha : GAC, 2006 [cit. 2011-04-18]. Pojmy, s. 9. Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf>.

hodnotí velice často Romové, ať už jde o obyvatele těchto lokalit nebo Romy žijící mimo ně. Co se týče obyvatel sociálně vyloučených lokalit, ti vnímají tento status často jako stigmatizující. O svém bydlišti často neradi hovoří, často jako by jim kazil jejich vlastní společenský status a byl v protikladu tomu, jak vymezují svou identitu. Romové, kteří v městských sociálně vyloučených lokalitách přímo nežijí, pak o nich často mluví jako o jakémsi místě úpadku, do kterého se přestěhovat, znamená selhat, ztratit důstojnost, soukromí a například i bezpečí pro svoje děti. Nejednou jsem tak zaznamenal od několika Romů variace na výrok také romské respondentky aktuálně žijící na prostějovském venkově, avšak pocházející z městské sociálně vyloučené lokality: „Však jsme spokojení tady, už nikdy bych nešla zpátky do Přerova za cigánama.“. Domnívám se, že za tímto výrokem, pokud bych ho měl použít jako určité východisko pro můj výzkum, se skrývá ohromně bohatý symbolický obsah, ve kterém se dle mého názoru odráží možná to nejdůležitější, co vztahy mezi majoritními obyvateli a etnickými menšinami ve městech definuje.

Městský prostor a sociokulturní souvislosti urbanizace

Anthony M. Orum tvrdí, že městské prostředí je založeno na snaze autorit záměrně koncentrovat moc, kapitál, případně obojí na jednom místě.¹¹ Tento postřeh je o to zajímavější, když je zmíněn v souvislosti s městskými sociálně vyloučenými lokalitami. Ty jsou totiž místy, která se vyznačují právě deprivací v oblasti moci a kapitálu obyvatel. Pokud by tedy předpoklad o záměrné koncentraci moci a kapitálu autoritami platil, pak by bylo logické, že by se způsob, jakým sociálně vyloučené lokality a jejich obyvatelé odporují této snaze, promítal do symbolického obrazu lokality i jejich obyvatel. Osobně si navíc na rozdíl od autora této myšlenky myslím, že pravděpodobně jde o kulturně podmíněnou (tedy ne zcela uvědomovanou) snahu většiny členů majoritní společnosti (tedy nejen autorit). Symbolický obraz romství v sociálně vyloučených lokalitách pak zhruba odpovídá obsahu stereotypů, které ve spojení s Romy zaznívaly i během výzkumu.

Tomu, že je tento „normativní majoritní diskurz“ kulturním atributem společnosti nasvědčuje i výrok Roberts a Kanaley: „Urbanizace, tedy koncentrace lidí a ekonomické aktivity v prostoru, je nejspíš nejdůležitější sociální transformací v historii civilizace od doby, kdy se člověk, lovec- sběrač usadil a začal hospodařit s půdou. Zatímco se načasování a rychlost procesu urbanizace proměňovaly

¹¹ ORUM, Anthony M., Xiangming CHEN a Krista E. PAULSEN. *Introduction to cities*. 1. publ. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 14-051-5554-X.

a zůstávají různé napříč zeměmi, regiony a kontinenty, k urbanizačnímu procesu dochází všude. Ukázalo se, že jde o nezastavitelný a obecně žádoucí jev. Města jsou základy moderní civilizace; jsou motorem ekonomického růstu a centry kultury, zábavy, inovací, vzdělání, vědomostí a politické síly.“¹²

K tomu bych měl dvě poznámky. Nehledě na to, zda urbanizace je nebo není skutečně žádoucím jevem, je zajímavé se z této perspektivy zamyslet nad „sociálním vyloučením“. Tímto jevem postižené osoby a rodiny do prizmatu vývoje a zájmu „civilizované“ společnosti nezapadají. Tak zní ostatně často třeba extremistická hesla a podobně vágní interpretace provází řadu socio-kulturně namířených stereotypů. Urbanizací je v tomto kontextu zamýšlen spíše důsledek prostého nárůstu koncentrace lidí v prostoru, kterým má být rozvoj sociálních institucí. Zde je mimo jiné na místě zamyslet se nad tím, že důsledkem takového jevu stejně tak může být zničení některých sociálních institucí.

Pro mne osobně i pro můj výzkum je ale zásadní nespokojit se s prostým vysvětlením rozdílu mezi majoritní urbánní společností a minoritami v sociálně vyloučených lokalitách. Důvod je prostý. Pokud se dobře pamatuji, tak ani v jednom z rozhovorů, kterých jsem provedl se zástupci majoritní veřejnosti i různých sociálních minorit v průběhu posledních pěti let nejspíš stovky, jsem nezaslechl motivaci být civilizovanější nebo vytvořit dokonalou společnost. Ze strany majoritní populace vzdáleně podobné argumenty místy byly použity za účelem obhajoby

¹² ROBERTS, Brian H a Trevor KANALEY. *Urbanization and sustainability in Asia: case studies of good practice*. Washington, D.C.: Cities Alliance, 2006, xvi, 500 p. ISBN 97-156-1607-0.

stereotypů namířených proti etnickým či náboženským skupinám. Tyto argumenty o „čistší, lepší, slušnější“ apod. společnosti, však zaznívaly výhradně v tomto kontextu. Nikdo z dotazovaných neřekl, že by se sám snažil učinit společnost lepší, slušnější nebo čistší, zatímco opak byl často přičítán Romům.

Přesto je však možné, že tato norma kdesi v kulturním podhoubí naší společnosti jako motivace žije. Teoreticky je možné, že nejnápadněji pak vystupuje na světlo v podání politiků, jejichž starostí opravdu je postarat se o to, aby města byla čistší, ekonomicky výkonnější, udržitelnější a život v nich „civilizovanější“.

Tento étos provází podle mých zkušeností nezřídka výroky zástupců represivních institucí, zejména policie, jejímž posláním je také „čistit“ společnost od kriminality a nepravostí a dohlížet nad „dodržováním pořádku.“¹³

¹³ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4, s. 633-656.

Výzkumné cíle

Cílem mého výzkumu je popsat proměny ve vnímání symbolického a prostorového aspektu sociálně vyloučených lokalit ve dvou městech z pohledu obyvatel vyloučených lokalit a majoritní populace v průběhu posledních dvou až tří let.

V obou městech se situace v sociálně vyloučených lokalitách vyvíjí odlišným způsobem. Pokusím se zjistit a popsat, jaký vliv mají na těchto proměnách opatření systémových aktérů.

„Na rozdíl od socioekonomické roviny řešení sociálního vylučování na úrovni státu (skrze trh práce, politiky zaměstnanosti, sociální systém) je řešení prostorové alokace sociálně vylučovaných přenášeno na lokální úroveň.“¹⁴

Sociálně vyloučení Romové bývají stigmatizováni samotnými sociálně vyloučenými lokalitami, adresou bydliště i vzhledem obývaného domu. Mou snahou je přiblížit se k odpovědi na otázku, zda tato stigmatizace je přenosná v prostoru a jestli a jak se může proměňovat se změnami v prostorových vlastnostech a image lokalit.

¹⁴ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4, s. 633-656.

Metodologie

V této kapitole představím způsob, jakým jsem vybíral téma, prostředí výzkumu a respondenty. Výzkum je čistě kvalitativní. Zejména výběr prostředí dvou zmiňovaných měst hraje zásadní roli ve vnímání témat symboliky a prostoru, ve kterém se sociální vyloučení odehrává. Ačkoliv jsem vycházel z tradičních výzkumných postupů, v průběhu výzkumu docházelo k vzájemné interakci metodologie a zkoumaného tématu. Ukázalo se například, že až na vzácné výjimky zástupci širší veřejnosti nechtějí debatou k tématu trávit více než zhruba pět minut, zatímco na začátku jsem zamýšlel vést je hlouběji. Toto bylo vyváženo větším počtem rozhovorů a mohl jsem tak dosáhnout saturace informací.

Výběr zkoumaných měst

Výběr měst Olomouc a Šternberk pro můj výzkum se nabízí. Ve Šternberku jsem provedl od roku 2011 několik výzkumných šetření a v roce 2013 jsem se jako výzkumník účastnil zasedání dvou pracovních skupin lokálního partnerství, kde se potkávali zástupci policie, místní samosprávy, neziskových organizací i krajské správy a řešili otázky týkající se různých aspektů sociálního vyloučení místních Romů. Díky kvalitativním šetřením, která jsem zde v minulosti prováděl, znám obyvatele sociálně vyloučených lokalit a ačkoliv jsem zde neprováděl průzkum veřejného mínění, přeci jen jsem měl možnost se s majoritními

postoji k místním sociálně vyloučeným lokalitám a jejich obyvatelům setkat. V průběhu tří let, kdy jsem se ve Šternberku jako výzkumník pohyboval, se ve městě mnohé změnilo. Vedle politického vedení se někteří obyvatelé sociálně vyloučených lokalit odstěhovali, někteří přistěhovali.

Vzhledem k tomu, že jsem shodou okolností Šternberk poznal z pohledu výzkumníka tak, jako žádné jiné město, stál jsem při hledání protějšku pro komparaci před obtížnou volbou. Z počátku jsem uvažoval o souboru několika menších vesnic s poukazem na rozlišnou demografickou strukturu a počet obyvatel. Po jisté době a po konzultaci s vedoucím práce se ale jako ideální ukázala komparace s Olomoucí. Stále jde totiž o typové odlišná města. Když ne z jiného, tak ze správního pohledu (krajské a okresní město). Velkou roli z hlediska politiky zaměřené na sociální vyloučení a sociálně vyloučené lokality může hrát politický a finanční kapitál města (což je v tuto chvíli pouhá domněnka). Důvodem, proč se Olomouc ukázala být ideální volbou pro komparaci je, že zde více než pět let žiji a problém sociálně vyloučených lokalit, přestože zde nebývá veřejností či médii výrazněji tematizovaný.

Vztah k prostoru

Během mého výzkumného působení v posledních pěti letech se ukazuje, že právě prostorové a symbolické charakteristiky a těchto lokalit jsou často tematizovány. Tato dvě hlediska jsou spolu zdánlivě úzce spjata- platí, že lokality jsou vymezeny

v prostoru, který nese specifický symbolický status. Obecně by se snad dalo říct, že sociálně vyloučené lokality ztělesňují ve městech určitý viditelně výrazný pól a důkaz sociální a často etnické diverzity města. Příkladem hodnotově zabarveného výrazu, jaký se často při tematizaci sociálního vyloučení (nejen) širokou veřejností ve výpovědích objevuje, je slovo ‚nepřizpůsobivý‘. Používání tohoto výrazu má většinou jasně negativní konotace a napomáhá etnizaci a stereo typizaci obtížně řešitelného, ale zato jasně viditelného problému sociálního vyloučení a sociální nerovnosti.

Jak zmiňuje Alexandra Bitušíková: „Národné, regionálne i lokálne vlády sú nútené hľadať cesty vedúce nielen k zmierneniu sociálnych rozdielov a možných konfliktov vyplývajúcich z rastúcej diverzity, ale aj k rozvíjeniu stratégií a praktík udržateľného vývoja, zameraných na spoluprácu rôznych skupín, definovaných na základe kategórií jako napr. Etnicita, náboženství, jazyk, kultúra, sexuálna orientácia, vek, záujmy apod. Keďže diverzita je často nositeľom kontroverzných záujmov a názorov, možno ju vnímať jako potenciálny zdroj konfliktu a konfrontácie, na druhej strane diverzita prináša nové možnosti rozvoja vedúce k ekonomickému rastu a k integrácii a kohézii.“¹⁵ Skutečností ale je, že sociální konflikt může také být atraktivním tématem pro některé politiky například v období komunálních voleb. Právě v době těchto voleb, se často ve městech, kde se nachází sociálně vyloučené lokality,

¹⁵ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Město vo svetle diverzity: Niekoľko poznámok k výskumu súčasného mesta z pohľadu sociálnej antropológie. In: FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie GALČANOVÁ, Magdaléna HLEDÍKOVÁ a Barbora VACKOVÁ. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 31-49. ISBN 9788021048669. DOI: 978-80-86818-86-3.

zejména pak obývané většinově Romy, objevují plakáty s hesly, která populisticky podporují „diskurz čistoty“ v souvislostech s různými negativními stereotypy o obyvatelích sociálně vyloučených lokalit, obzvláště pak o Romech.¹⁶

Jsou-li budovy v sociálně vyloučených lokalitách v majetku města, drží správní instituce ve svých rukou výraznou moc měnit symbolické prostorové ale i sociální, a etnické a další kvality lokalit. V průběhu svého působení v lokalitách jsem nabyl dojmu hraničícího s přesvědčením, že opraví-li se například rozbitá fasáda domu v sociálně vyloučené lokalitě, jeho symbolický status jako např. „domu hrůzy“ v očích veřejnosti oslabuje. Budova je pak hůře identifikovatelná jako sociálně vyloučená lokalita.

Obzvláště velkým zásahem do prostorových charakteristik sociálně vyloučené lokality je pak zbourání budov. Pokud se lokalita zmenší nebo dokonce úplně zanikne, zdá se, že přestože většina jejích obyvatel zůstane na území města, veřejnost nabývá dojmu, že problém se sociálním vyloučením (jehož vnímání bývá alespoň deklaratorně silně navázáno na prostor) je přinejmenším lokálně vyřešen¹⁷ a ostré vnímání „špatné adresy“ se mění, čemuž odpovídá mimo jiné zřejmě i cena pozemků a nemovitostí v okolí, jak tvrdil jeden z respondentů. Podobná opatření mohou vyvolávat dojem, že nejčastěji město v oblasti

¹⁶ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4, s. 633-656.

¹⁷ MAČÁK, Alois. *Vztah mezi Romy a většinovým obyvatelstvem České republiky*. Praha, 2007. 119 s. Diplomová práce. Univerzita Jana Amose Komenského.

sociálního vyloučení efektivně jedná. Přitom může jít i o nebezpečný populistický precedens.

Jak zkoumat image lokality?

Na otázku, nakolik je sociální diverzita žádoucí, jak a nakolik by měla být podporována, bychom možná dostali tolik odpovědí, kolika lidí a institucí bychom se zeptali. Z hlediska mého výzkumu se však zdá být důležité pozastavit se nad tím, že pojem sociální, kulturní, ekonomické (a dalších) diverzity se objevuje v řadě koncepčních dokumentů, kterými se města a systémoví aktéři snaží popsat stávající situaci týkající se sociálních problémů. Nejdůležitější ale dle mého názoru je, že jde o materiály, které mají často vymezit koncepční systémový rámec opatření, podle nějž by se mělo dále s problémy sociální nerovnosti a exkluze nakládat, respektive podporovat sociální diverzitu města. S jistou mírou nadsázky (ne však s přehnanou) se dá konstatovat, že v případě řady měst je vypracování plánu integrace sociálně vyloučených osob a revitalizace sociálně vyloučených lokalit prvním a zároveň posledním koncepčním krokem na cestě k řešení problému marginalizace části obyvatel města. Opravdu systematické rozvíjení a podpora sociální diverzity občanů pak zřejmě zůstává často v rovině ideálu za řadou pragmatičtějších problémů.

Na druhou stranu: „sa stále viac objavujú výsledky výskumov, ktoré poukazujú na diverzitu jako na negatívny fenomén, ktorý město rozdeľuje na samostatné pevnosti a getá a vedie k priestorovej

segregácii.“¹⁸ Domnívám se, že sociální diverzita sama o sobě ještě k prostorové segregaci nevede. Zrovna v případě Romů jsou ale negativní stereotypy o nich tak rozšířené, že k tomuto problému dochází. Během výzkumu se ukázalo, že v jednom případě se projevil odkup sousední nemovitosti romskou rodinou, poklesem tržní ceny pozemku jednoho z respondentů.

„Stále viac sa ozývajú názory, doložené výsadbami súčasných výskumov, že rastúca diverzita v mestách vedie k silnejúcej polarizácii a rozdeleniu na „getá homogeneity“. Zdá sa, že obyvatelia miest, najmä príslušníci stredných a vyšších vrstiev viac a viac vyhľadávajú a uprednostňujú prostredie, kde im nehrozí stretnutie s „diverzitou“, kde sa môžu vyhnúť všetkým „iným“ a kde si môžu udržať sociálnu kontrolu na „svojom“ teritóriu.“¹⁹ To odpovídá i řadě výpovědí obyvatel z majoritní veřejnosti, které jsem během pohybu v terénu zaznamenal. Vždy se mezi nimi našla část, která tvrdila, že jim nevádí mít Romy za sousedy. Tato skupina respondentů si stěžovala často pouze na hlučnost dětí a jejich „*nicnedělání*“, jak bylo v jednom případě pojmenováno běžné trávení času dětí ze sociálně vyloučených lokalit. Tato skupina mohla v poměru k většinovému názoru odpovídat zhruba třetině až polovině zpovídané majoritní populace. Ještě větší skupina respondentů, než jen ti, kteří

¹⁸ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Město vo svetle diverzity: Niekoľko poznámok k výskumu súčasného mesta z pohľadu sociálnej antropológie. In: FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie GALČANOVÁ, Magdaléna HLEDÍKOVÁ a Barbora VACKOVÁ. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 31-49. ISBN 9788021048669. DOI: 978-80-86818-86-3.

¹⁹ BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Město vo svetle diverzity: Niekoľko poznámok k výskumu súčasného mesta z pohľadu sociálnej antropológie. In: FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie GALČANOVÁ, Magdaléna HLEDÍKOVÁ a Barbora VACKOVÁ. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 31-49. ISBN 9788021048669. DOI: 978-80-86818-86-3.

hodnotili susedské soužití se sociálně vyloučenými Romy kategoricky, se ale shodovala na tom, že situace ohledně společného soužití je méně problematická, pokud Romy dělí od většinové populace delší vzdálenost a/nebo nějaký druh symbolické bariéry vyjadřovaný nejčastěji variací stanoviska „*tam nechodíme*“, které zároveň, jak se ukázalo, implicitně obsahovalo předpoklad, že není praktický důvod „*tam*“ chodit. Je otázka, nakolik tato symbolická bariéra hraje skutečně roli, protože podobné výroky se nejčastěji týkaly lokality na ulici Bezová.

Obzvláště v případě hodnocení čtvrti, ve které se nachází obě olomoucké lokality, byla kromě poklidné až venkovské atmosféry vyzdvihována určitá sociální uniformita prostředí: „*Tady je klid. Nebojím se třeba o auto, protože vím, že tady žijou starousedlíci hlavně a mladý rodiny. Celkově se tady cítíme dobře, kolikrát se i známe jako susedi a je tady klid a pohoda*“. Dle mého subjektivního dojmu navíc tato čtvrť působí jako sjednocená i vizuálně, respektive prostorově. Pointou ale je, že zmiňované tvrzení stejně jako několik dalších může odhalovat další vrstvu symbolicko- prostorových kvalit prostoru v návaznosti na sociální kontext: „*Z veřejných priestorov sa tak vytlačajú nielen príslušníci často ekonomicky nižšie situovaných etnických skupín, ale aj bezdomovci, cudáci, žobráci – ľudia, ktorých rôzne životné situácie dohnali na okraj spoločnosti a ktorých ešte donedávna mestská spoločnosť tolerovala. Súčasné mesto jako by prestávalo byť priestorom, kde sa diverzita oslavuje, a stávalo sa skôr miestom podozrievania a nedôvery, kde je lepšie nevstupovať do interakcií s „cudzími“ a „inými“. Sociálne ohraničené mestské priestory sa vyznačujú aj*

odlišnými vzormi a kódmi správania, nazývanými aj verejná etiketa,²⁰

V tomto bodě už se debata začíná dotýkat fundamentálních rozdílů mezi normou a deviací, majoritou a minoritou. Účelné uspořádání veřejného prostoru spolu s dojmem čistoty, řádu a promyšlenosti reprezentuje víc, než samotný funkční prostor. Domnívám se, že obyvatelé, ale i systémoví aktéři, architekti a další promítají do očekávání, která mají k podobě veřejného prostoru, svůj životní standard. Abych byl konkrétnější, uvedu příklad. Během terénní práce jsem v jednu chvíli měl možnost hovořit s otcem dvou dětí školního věku, které vedl po městě. Otec právě šel směrem od parku a procházel kolem sociálně vyloučené lokality na Kamenné ulici. Posteskl si: *„Já myslím, že do parku si chodí lidi odpočinout, ale ten dojem se vám pokazí, když potom procházíte kolem takovýho místa a bojíte se o děti. Přitom já bych třeba ten odpočinek fakt potřeboval po práci na rozdíl od tady spoluobčanů.“* Pro celý tento rozhovor bylo typické, že muž se cítil být situovaností sociálně vyloučené lokality a jejích obyvatel do jisté míry symbolicky poškozený. A to i přesto, že dle jeho slov nezažil s místními Romy nikdy žádný incident, slyšel jen zvěsti o konfliktech. To odpovídá i Sibleyho tvrzení, že: *„Prostorová separace symbolizuje morální řád.“*²¹

Stížnosti na *„nedostatek disciplíny“* Romů zaznívají nezřídka i ze strany systémových aktérů, často navíc s podtextem zpochybňujícím intelektové

²⁰ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4, s. 633-656.

²¹ SIBLEY, David. *Geographies of exclusion: society and difference in the West*. Routledge: New York, 1995, xviii, 206 p. ISBN 04-151-1925-1

vlastnosti etnika, což dobře demonstruje výrok metodika prevence městské policie z nejmenovaného města (o Olomouc ani Šternberk nejde): „Oni jsou zvířátka. Když jim bude někdo říkat, co mají dělat a hlídat je, tak to budou dělat. Ale když se na ně nebude štěkat, tak se rozutečou. To máte jak s ovce.”

Pointou je, že na strategie jednání a chování Romů je nahlíženo jako na chyby a deviace v normativním systému přípustného chování a jednání. Sociálně vyloučené lokality pak bývají vnímány jako výkladní skříně chyb a deviací: „na prvním místě je zmiňována devastace domů a v návaznosti na ni bytového fondu – oprýskané omítky, zničená okna a dveře, neutěšený stav okolí, které bývá zaplněno odpadky, křesly, o kterých není jisto, zda jsou na vyhození či k použití, polo rozebranými vraky automobilů atd. Jde o jakési vizuální znečištění, které je popisováno jako vada na kráse města. Ukazuje se také, že v místech, kde nejsou lokality takto „na očích“, není potřeba řešení situace vnímána tak akutně.“²²

Sibley hovoří v souvislosti se symbolickým stigmatem sociálně vyloučených lokalit v metaforách nemoci, konkrétně o *nečistotě* prostoru kolem lokalit a v nich²³ a o *strachu z nákazy*, kterému propadá majoritní populace. Původně jsem se při vší skromnosti domníval, že tato Sibleyho metafora

²² VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. Sociologický časopis. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4.

²³ (ne)čistota je zde metaforou narušení řádu

aplikovaná v sociálním kontextu,²⁴ je až příliš abstraktní. Nakonec se však ukázalo, že může naopak být příhodná. Zatímco ale Sibley mluví o nákaze, je podle mě vhodnější spíš přirovnání ke kontaminaci prostoru.²⁵ V majoritním diskurzu se často objevovaly narážky, často i doslovné, na nečistotu prostoru sociálně vyloučených lokalit i jejich obyvatel. Sociálně vyloučené lokality v očích majoritní veřejnosti představují vřed na kráse okolí lokality a stejně tak podle obyvatel kazí pověst celému městu a dělají ostudu před návštěvníky města. A to dokonce i v takových případech, kdy bylo širší okolí lokality hodnoceno jako podprůměrně atraktivní. Řada konverzačních partnerů při vysvětlování tohoto postoje zahrnovala do hodnocení prostorových vlastností sociálně vyloučené lokality sociální kontext a často vycházelo najevo, že si zástupci většinového obyvatelstva zkrátka nepřejí přítomnost více romských rodin pohromadě nehledě na to, kdy budou žít, protože samotná koncentrace obyvatel romského etnika je vnímána jako riziková, respektive jsou s ní v případě některých respondentů rovnou spojovány špatné hygienické podmínky, zvýšená kriminalita apod.

Sociálně vyloučené lokality ve zkoumaných případech byly často asociovány s konkrétní ulicí nebo adresou. Zajímavé je, že podle výpovědí konverzačních partnerů z řad Romů, kteří bydleli na sousedních ulicích vzdálených někdy jen desítek metrů

²⁴ SIBLEY, David. *Geographies of exclusion: society and difference in the West*. Routledge: New York, 1995, xviii, 206 p. ISBN 04-151-1925-1.

²⁵ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4.

od sociálně vyloučené lokality, ale zároveň na ulicích, jejichž název už se sociálně vyloučenou asociován nebyl, stigma sociálního vyloučení tak výrazně nenesou. Přestože reálně se týká prostorové a symbolické vyloučení všech Romů, kteří se pohybují v lokalitě, stejně, v situacích, kdy obyvatelé neasociovaných adres tuto adresu někomu říkají, stigma na ně zřejmě podle výpovědí v takové míře nedopadá. Dotčení Romové potom často dle svých slov vnímají nestigmatizovanou adresu jako výhodu, přestože jim reálně výhody přináší jen zřídka, pokud vůbec. Pokud bych měl spekulovat, působily na mě výpovědi spíš tak, že tito Romové jsou na nestigmatizovanou adresu hrdí, protože je to pro ně samotné možnost, jak se symbolicky vyčlenit z „davů“ obývajících sociálně vyloučenou lokalitu.

Jak ostatně tvrdí Goffman: „Viditelnost je samozřejmě klíčovým faktorem. To, co mohou o sociální identitě určitého jedince v každém okamžiku jeho každodenního života říci všichni, s nimiž se takto setká, pro něj bude mít velkou váhu. Nevyhnutelný styk s veřejností jako celkem může mít významný následek v jednotlivých kontaktech. Protože však z každého kontaktu nějaké následky vyplynou, jejich součet může být nezměrný. Běžně dostupné informace o něm jsou navíc startovní čarou, na níž se musí postavit při rozhodování o tom, jaký kurs nabrat s ohledem na své stigma. Každá změna ve způsobu, jímž je nucen se vždy a všude reprezentovat, bude tedy pro něj právě z těchto důvodů osudová.“²⁶

²⁶ GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 61-62. Most (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 8086429210.

Města plní vedle řady dalších pečující a určitou výchovnou roli například pomocí vyhlášek, dotováním a/nebo sociálních služeb. Je však na místě zamyslet se nad tím, jestli můžeme mluvit o tom, že disciplinační roli vykonává město jako komplexní instituce, anebo např. pouze odbor sociálně právní ochrany dětí. Odpověď se hledá těžko. Na jednu stranu by se zdálo, že pokud město reflektuje svou výchovnou a pečující roli ve strategických koncepčních dokumentech a plánech týkajících se sociálního vyloučení a sociální politiky/ péče, pak můžeme mluvit o komplexním přístupu. Na druhou stranu může mít vypracování koncepce boje se sociálním vyloučením prakticky naprosto minimální dopad na životní realitu sociálně vyloučených. Osobně se domnívám, že na soustavném řešení problémů sociálního vyloučení nepopulistickou, a tudíž většinou zdoluhavou a náročnou cestou, málokdy bývá politický zájem.

Město ale neplní pouze výchovnou a pečující roli. Nad životní realitou sociálně vyloučených osob má často mnohem výraznější moc se sankčním potenciálem a to sice roli a moc správní. Budovy sociálně vyloučených lokalit jsou totiž často součástí městských bytových fondů. Bytový odbor tak má moc rozhodovat, kdy se jaký nemovitý majetek zprivatizuje, nebo zkrátka vystěhovat např. kvůli neplacení nájmu rodinu na ulici a nabídnout jí jiný byt, často levnější, ale často také méně kvalitní.

Autoři, Vacková, Galčanová a Hofírek tvrdí, že:

„Se snahou o změnu vizuálních atributů měst, tedy řešení viditelné části problému, souvisí i představa, že zdokonalením těchto materiálních parametrů městských prostorů se zároveň zlepší i

chování jejich obyvatel.“²⁷ Tato snaha může však být podmíněna další řadou důvodů. Jedním z nich může, že zástupci města jsou z principu i zákona odpovědně hospodařit se svěřeným majetkem, přičemž kvalita sociálních služeb jde kvantifikovat jen obtížně. Zároveň jsem mnohdy zaznamenal, že reálná komunikace mezi zástupci měst a poskytovateli sociálních služeb i mezi poskytovateli navzájem, rozhodně není samozřejmostí a mnohdy k ní dochází minimálně nebo dokonce vůbec. Zástupcům města se tak situace sociálně vyloučených osob může zdát nečitelná i neřešitelná, protože ji často znají jen z útržkovitých, reinterpretovaných a neověřených zpráv. Stejně tak se poskytovatelům sociálních služeb za absence oboustranné pravidelné a efektivní komunikace může zdát nepřehledné a špatně pochopitelné rozhodování města.

Jak probíhal výzkum

Následující výzkumná zjištění vychází z poznatků a dat nasbíraných v řadě předchozích výzkumů a odborných aktivit v souvislosti se sociálním vyloučením, na kterých jsem se podílel od roku 2010. Tyto informace byly doplněny, a tématu symbolického a prostorového vyloučení přiblíženy, terénním šetřením, které jsem prováděl v obou lokalitách v průběhu přibližně čtyř měsíců od srpna 2014.

²⁷ VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. Sociologický časopis. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4.

Data použitá z mých předchozích výzkumných aktivit, byla ve formě anonymizovaných přepisů rozhovorů, dokumentů a odborných článků. Inspirací mi ale byly především zkušenosti, a to zejména v případě města Šternberk, kde si mne někteří místní Romové díky opakovanému výzkumnému působení pamatovali. Hlavními metodami, které jsem používal, byly nestrukturované a polo- strukturované rozhovory, etnografické pozorování a studium dokumentů. Všem respondentům byla přislíbena anonymita a v zájmu jejich ochrany byly pozměněny názvy ulic, na kterých se sociálně vyloučené lokality nachází a případně další místní názvy s výjimkou názvů měst. Ty byly ponechány nezměněny z důvodu zachování věrohodnosti výzkumu.

Olomouc

Sociálně vyloučené lokality

Lokalita na ulici Hlohové se nacházela na okraji města, ale stále ještě v oblasti se souvislou zástavbou, se kterou výrazně kontrastovala. Alespoň tedy z jedné strany, ze strany opačné sousedí panelový dům obývaný Romy s železnicí a jde o prostor, který majoritní společnost nenavštěvuje s výjimkou cesty, která spojuje dvě městské části, od kterých je lokalita navíc prostorově oddělena řekou.

Panelový dům byl postaven v sedmdesátých letech a sestává ze sedmasedmdesáti malometrážních bytů. Jde o starší typ panelového domu ve zjevně žalostném stavu. Nejbližší okolí tvoří další panelové domy, které prošly rekonstrukcí, které je zevně patrná na první pohled a dům obývaný převážně Romy stojí symptomaticky jako poslední v řadě, na samém okraji zástavby. Většinu zástavby čtvrti, jejíž historie jakožto samostatné obce sahá do čtrnáctého století,

jinak tvoří rodinné domy a celkově tato část města vyniká až téměř venkovskou atmosférou.

Nejbližší okolí domu se podle místních často vyznačovalo nepořádkem, poházenými odpadky, které údajně při zvednutí větru znečišťovaly okolí.

Značný symbolický význam měla vrátnice domu. Při vstupu na první pohled dávala jasně na srozuměnou, že návštěvník nevstupuje do běžného domu, ale do míst, kde platil zvláštní režim. Ten se vyznačoval například zastavením přívodu teplé vody po desáté večerní hodině nebo celkově špatným stavem řady bytů, ať už šlo o zamoření šváby, vlhkost a související plísně nebo netěsnící okna. Stejně tak neobvyklá byla nájemníky často kritizované opatření, v rámci kterého museli uchazeči o byt zaplatit dluhy po předchozím nájemníkovi, po kterém je město ale vymáhalo také, takže v případě splacení dlužníkem došlo k dvojitému zaplacení dluhu. To rodiny, které se často už tak vycházeli v ekonomicky obtížné situaci často na trpící ekonomickým vyloučením nebo žijící na jeho hraně, očekávatelně nesly velmi nelibě.

Vyloučená lokalita vznikla na počátku devadesátých let, kdy sem byli řízeně stěhováni bývalí trestanci propuštění v rámci amnestie a obyvatelé, kteří neplatili nájemné v městských bytech. Postupem času začali početně převažovat Romové do té míry, že šlo mluvit o etnicky segregované lokalitě. Ne-Romové se z této lokality vystěhovávali, až zde zůstali prakticky jen Romové.

Podobný scénář se odehrál i na místně příslušné základní škole, která se nacházela nedaleko lokality. Ta je v současnosti i přes asanaci sociálně vyloučené

lokality stále v očích majoritní veřejnosti zafixovaná jako romská a i sami Romové o této škole mluví jako o „naší“.

Na segregační praxi ostatně poukázal minimálně jeden výzkum, který bohužel nemohu citovat, protože uvedení názvu díla by zmařilo snahu o anonymizaci lokalit.

Romové obývali jeden panelový dům a nedaleké holobyty na sousední ulici Bezové, kde našli někteří domov po vymístění z lokality Hlohová a žijí zde dosud. V Olomouci se odehrával poměrně rozšířený scénář, kdy do této neatraktivní lokality se špatnou pověstí podpořenou navíc řadou stereotypů, byly stěhováni takzvaní „neplatiči“, obyvatelé Olomouce, kteří měli dluh například na nájemném nebo svozu odpadů a nespláceli ho. Určitý poměr obyvatel této lokality tvořily fluktuující osoby či rodiny, které se zde zdržely pouze přechodně. To do určité míry ovlivňovalo kvalitu soužití uvnitř samotného domu na Hlohové, tedy sousedské vztahy, pocit bezpečí na chodbách a v okolí lokality, kriminalitu, případně i dostupnost drog a podobně.

Tato lokalita, vzhledem k nízké ceně nájemného, byla jako bydliště doporučována různým „sociálním případům“. V důsledku toho zde údajně nacházeli dočasné bydliště například zmíněné osoby po dokončení výkonu trestu odnětí svobody. To potenciálně mohlo mít neblahý dopad na míru kriminality v lokalitě vzhledem k obecné míře recidivy osob propuštěných z výkonu tohoto trestu.²⁸

²⁸ Skutky (trestné činy) a objasněnost. Český Statistický Úřad: *Veřejná databáze* [online]. 2014 [cit. 2014-12-08]. Dostupné z: http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabparam.jsp?cislotab=KRI0010UU&kapitola_id=380&voa=tabulka&go_zobraz=1&cas_1_39=2012&aktualizuj=Aktualizovat

Z více zdrojů jsem zaznamenal, že se na kvalitě vzájemného soužití obyvatel lokality na ulici Hlohová i na vztazích s majoritními sousedy negativně podepisovalo množství romských dětí hlučně trávících svůj volný čas ve společných prostorách domu a v jeho okolí. Tento problém je přitom pro sociální vyloučení poměrně typický, je přímým důsledkem nedostatku možností, jak trávit volný čas. Někteří z obyvatel Hlohovy už zažili stěhování z Bezové a situaci, kdy by se měli znovu vracet, tak vnímali jako absurdní. Fluktuace obyvatelstva obecně navíc zasévala v lokalitě atmosféru nedůvěry.

Do holobytů na Bezové (dnes již status holobytů nemají), které se nachází nedaleko zaniklé sociálně vyloučené lokality (Hlohová), dostali možnost se nastěhovat Romové, kteří dříve panelový dům v sociálně vyloučené lokalitě obývali, ale kteří zároveň neměli žádné pohledávky a dluhy vůči městu, nebo je vyrovnali. Toto kritérium výběru vhodných kandidátů pro přestěhování do objektu na Bezové mělo zvláštní efekt z hlediska dopadu na vnímání vlastního sociálního statusu samotnými Romy. Na jednu stranu totiž došlo k určitému vytržidění těch, slovy jednoho z dotazovaných Romů, „*přizpůsobivějších*“, což oni sami vnímají do jisté míry pozitivně, jak dokládá výrok jedné z respondentek: „*Prostě už tu nejsou ty, kdo dělali problémy a my jsme slušný*“. Na druhou stranu byty, ve kterých tito vybraní Romové žijí, dříve byly holobyty pro sociálně vyloučené obyvatele, kteří měli dluhy na nájmu. Přesto, že bývalé holobyty prošly rekonstrukcí a v budově aktuálně působí i poskytovatelé sociálních služeb, obyvatelé této budovy stigma holobytu pořád částečně nesou. Jednak

ho citlivě vnímají sami, ale ruku v ruce s tím ho zřejmě nese majoritní společnost. Lidé obývající okolní čtvrť sice vědí, že byty prošly rekonstrukcí, ale v jejich očích zřejmě nedošlo k rehabilitaci statusu obyvatel bývalých holobytů. A to i z toho důvodu, že, jak jsem zjistil, mnoho majoritních sousedů neví, že budovu nyní obývají jiné lidé, a zaznamenal jsem dokonce pocity křivdy: *„Cigáni, co tam bydlej, nic neplatěj, ale holobyty jim zrekonstruovali pěkně, tak jaká je to potom spravedlnost pane?!.“* Nešlo přitom o ojedinělé postesknutí a je zřejmé, že veřejnost není o událostech posledních několika let v bývalé sociálně vyloučené lokalitě dobře informována. Co se týče povědomí širší olomoucké veřejnosti, zjistil jsem, že mnoho lidí vůbec neví, že původní sociálně vyloučená lokalita již neexistuje a stigma *„Hlohovy/Bezové“* stále částečně žije nezávisle na lokalitách, ke kterým se váže a jejich obyvatelích. Stejně tak řada obyvatel, a to i sousedů bývalých holobytů, neví, že byty již status holobytů pozbyly. Je ale třeba zmínit, že na tomto se částečně podepsala i místní *„romská“* škola, která je určitým mementem zaniklé lokality na Hlohové.

Systemová perspektiva

V případě Olomouce z hlediska systémových intervencí v rámci sociálního vyloučení vyniká především vystěhování panelového domu na ulici Hlohová. Na rozdíl od Šternberka tak v tomto případě můžeme mluvit o jednoznačně tvrdém zásahu do

prostředí sociálně vyloučených lokalit a života jejich obyvatel.

V průběhu roku 2013 tedy docházelo k vystěhovávání rodin se záměrem zřídit v této budově bydlení pro seniory. Současně probíhala rekonstrukce domu na ulici Bezová, ve kterém byly do té doby holobyty- také obývané Romy. Do doby, než bylo přikročeno k „asanaci“²⁹ lokality, pokud bych měl užít Mačákův slovník, vypadala opatření města bezprostředně se dotýkající lokality takto:

Krom bezpečnostní agentury hlídající vchod do domu město provozovalo síť kamer, tři na každém podlaží střežily společné prostory, jedna byla v suterénu a jedna namířená před vchod do domu. Kamery byly instalovány v rámci programu prevence kriminality. V tomto bodě tak můžeme spatřit určitou paralelu systémového přístupu města Šternberk. Výraznější rozdíl nenajdeme v kvalitě opatření, jako spíše v jeho kvantitě, kdy počet kamer a související náklady v případě Olomouce byly podstatně vyšší.

V lokalitě Hlohová však bylo učiněno postupem času více opatření. V přízemí budovy byly poskytovány ambulantní i terénní služby dvou významných poskytovatelů sociálních služeb- Charity Olomouc a statutárního města Olomouc.

S byty na ulici Hlohová i Bezová nakládalo město Olomouc v určitém zvláštním režimu. Byty na ulici Bezová byly vedeny jako bytové náhrady dle znění tehdy platného (do konce roku 2013) občanského zákoníku: „(náhradní byt, náhradní ubytování,

²⁹ MAČÁK, Alois. *Vztah mezi Romy a většinovým obyvatelstvem České republiky*. Praha, 2007. 119 s. Diplomová práce. Univerzita Jana Amose Komenského.

přístřeší). Pro nájemníky bytů, kteří neplnili povinnosti plynoucí ze smluvních vztahů ve svém původním bydlení.“³⁰

Ze stejné vyhlášky lze zjistit, že město praktikovalo svým způsobem určitý druh systému prostupného bydlení: „V případě plnění všech povinností plynoucích z nájemní smlouvy na byt v domě (na ulici Bezová- pozn. aut.) v délce minimálně dvou let, může poskytnout bytové oddělení SNO dle možností takovému nájemci byt na (Hlohově- pozn. aut.).“ V pozdějších verzích dokumentu specifické zmínky ani pro jednu z lokalit již nenajdeme. Na rozdíl od prostupného bydlení, které má motivovat a napomáhat sociálně vyloučeným k sociální inkluzi, zde ale šlo o možnost přestěhovat se do o něco lepších bytů, ale pořád v další prostorově i symbolicky vyloučené lokalitě.

Město podle akčního plánu sestaveného v rámci lokálního partnerství organizovaného Agenturou pro sociální začleňování v letech 2010 až 2012 započalo s rekonstrukcí objektu na ulici Bezová. V průběhu rekonstrukce tohoto objektu bylo nutné prostory vyklidit. Obyvatelé tohoto domu tak byli dočasně přestěhováni do domu na ulici Hlohová, aby se po dokončení rekonstrukce stěhovali zpět. V některých případech k tomu však už nedošlo a část rodin se odstěhovala mimo obě lokality nebo i město.

Část z bytů v tomto objektu měla být zachována jako holobyty, ve kterých se uděluje nájemní smlouva na dobu určitou v délce tří měsíců, kde ubytování není podmíněno spoluprací se sociálními pracovníky,

³⁰ Pravidla pro poskytování bydlení v nájemních bytech v majetku statutárního města Olomouce. In: *Platné předpisy a vyhlášky města Olomouce*. 2011. Dostupné z: www.sno.cz/doc/data/files/50eeb9f80c084.doc

ke které většinou stejně ale ve větší či menší míře dochází. Zbývající byty byly zrekonstruovány v rámci třístupňového systému prostupného bydlení.

Byty spadající do první kategorie prostupného bydlení je možné pronajmout na smlouvu v době trvání tří měsíců s možností prodloužení do celkové doby trvání nájmu jednoho roku. Podmínkou prodloužení nájemní smlouvy a případného přestoupení do vyšší, druhé kategorie prostupného bydlení, je nutné plnění pravidel definovaných akčním plánem, zejména spolupráce se sociálními pracovníky a aktivní snaha o vlastní sociální rehabilitaci rodiny. Plnění těchto parametrů má být vyhodnocováno pravidelně každé tři měsíce a je na něj navázána možnost prodloužení nájemní smlouvy.

Druhá kategorie prostupného bydlení přináší výhody v podobě nájemní smlouvy na jeden rok a méně intenzivní nutnosti spolupráce se sociálními pracovníky, přičemž je ale součástí celého tohoto opatření možnost klesnout zpět do nižší kategorie a neprodloužení nájemní smlouvy. Třetím stupněm tohoto systému je pak samostatné bydlení mimo lokalitu. Součástí rekonstrukce tohoto objektu byla instalace sedmi kamer a zřízení institutu domovníka.

Shrnutí

V Olomouci se původně nacházely dvě sociálně vyloučené lokality vykazující relativně obdobnou míru sociálního vyloučení jejich převážně romských obyvatel. Obě tyto lokality byly do značné míry prostorově i symbolicky vyloučeny. Veřejnost hodnotila existenci lokalit negativně, lokality byly stigmatizovány. Nelibě tehdejší bytovou situaci nesli i obyvatelé obou sociálně vyloučených lokalit, kteří se potýkali stranou symbolického vyloučení i s jeho „hmatatelnějšími“ souvislostmi- tedy se špatným technickým stavem bytů, koncentrace většího počtu osob, zejména dětí, nevyhovujícími hygienickými podmínkami, zamoření švábi a s dalšími. Přestože v Olomouci žili a žijí Romové na více místech, než jen na zmiňovaných dvou ulicích, za „romské lokality“ byly považovány veřejností právě tyto. S tím souviselo i zmiňované stigma, které bylo posilováno řadou etnických stereotypů, tak tomu ale bylo v obou

městech. Důsledkem prostorové segregace sociálně a především ekonomicky slabých Romů, bylo v průběhu času i etnická segregace základní školy poblíž lokality. Během relativně krátkého období stoupl poměr mezi romskými žáky a neromskými natolik, že rodiče dětí z majoritní populace svoje děti ze školy odhlásili a tyto nyní dojíždějí do několika podstatně vzdálenějších škol.

Město Olomouc mělo od počátku nad sociálně vyloučenými a etnicky segregovanými lokalitami velkou moc vycházející hlavně ze skutečnosti, že obě nemovitosti jsou v jeho majetku. Toho bylo využíváno pro zavádění řady opatření, která odpovídala škále od pomáhajících (prostory pro poskytovatele sociálních služeb) přes preventivní (kamerový systém na Hlohové) až po opatření, která se svou povahou blížila represí (dvojitě hrazení nájmu po předchozím dlužníkovi, přítomnost bezpečnostní agentury). Právě vlastnictví nemovitosti se ukazuje jako mocný nástroj už z toho důvodu, že bydlení je často to jediné hodnotné, čím sociálně vyloučené rodiny disponují, alespoň dle jejich vnímání.

V současnosti je bývalá sociálně vyloučená lokalita na Hlohové již zcela „asanována“³¹ a na domě probíhají údajně rekonstrukční práce (zatím nepříliš patrné), které by ho měly přebudovat na plánované bydlení pro seniory. Stále je však možné spatřit stín toho, jak lokalita vypadala v nedávné době, kdy ještě byl dům obývaný téměř výhradně Romy.

³¹ MAČÁK, Alois. *Vztah mezi Romy a většinovým obyvatelstvem České republiky*. Praha, 2007. 119 s. Diplomová práce. Univerzita Jana Amose Komenského.

Část bývalých obyvatel této lokality se přestěhovala do rekonstruovaných bytů na ulici Bezová, do posledního domu ve městě, za kterým najdeme již jen za horizont sahající lány polí. Většina je podle strohých výpovědí, jaké se mi podařilo získat, s novým bydlením spokojena a kvituje ho s tím, že alespoň „*nejsme tak na očích a máme svůj klid. Navíc tady jsou stejně slušní cigáni.*“ V tomto výroku se odráží skutečnost, že náhradní bydlení bylo nabídnuto jen části bývalých obyvatel panelového domu na Hlohové. Kam se odstěhovali ostatní, se můžeme jen domnívat. I když už v roce 2010 během prvního výzkumu, kterého jsem se účastnil, jsem na prostějovském venkově potkával romské rodiny, jejichž členové mi tvrdili, že byli z Olomouce vystěhováni a už se jim nepodařilo najít tam bydlení, protože město jim byty nepřidělilo a zaplatit kauci nebo provizi realitní kanceláři bylo nad jejich síly.

Šternberk

Šternberk na pozorovatele dýchne předzvěstí atmosféry, kterou najdeme hlouběji v horách na sever odtud. Ačkoliv jde o udržované město s na poměry maloměsta infrastrukturou, jsou dosud patrné stopy poválečného odsunu německého obyvatelstva příhraničních Sudet. Pro místa, která tato kapitola československé historie poznamenala, je poměrně typické, že se dosud plně nevzpamatovala. Trpí zastaralou infrastrukturou, vylidněností, nedostatkem pracovních příležitostí, tudíž i nezaměstnaností a celkově zhoršená ekonomickou situací (snad až na turistická střediska) a slabšími sociálními vazbami jejich obyvatel. I ve Šternberku stačí ujít doslova pár desítek metrů od centrálního náměstí, abychom našli budovy předválečné architektury, které stojí neudržovány minimálně od poloviny minulého století. Město však rozhodně nelze řadit mezi obce, které si

nedokázaly se svým historickým dědictvím poradit a je tak spíše místem kontrastů, kde najdeme důkazy úspěchu a rozkvětu i místa a příběhy, které vyvolávají opačný dojem.

Pokud chci čtenáři popsat, jak vypadá sociální vyloučení Romů ze Šternberka, cítím povinnost předem ho upozornit na to, že zdejší situace je poměrně značně specifická. Kdo by čekal, že se mezi dominantními tématy stanovenými samotnými sociálně vyloučenými Romy objeví v první řadě nezaměstnanost, chudoba nebo segregace, jak tomu někdy bývá, ten by se pletl. Ačkoliv výše zmíněné problémy zastoupené najdeme, nejvýrazněji zde rezonuje konflikt mezi dvěma větvemi široké romské rodiny. Tento konflikt trvá již po dobu života několika generací jeho aktérů, kdy se střídala období klidu s násilnými incidenty a generace dětí a dospívajících se pomalu do tohoto konfliktu zapojují, takže je důvod domnívat se, že bude život místních Romů a obrázek veřejnosti o nich nejspíš ještě nějakou dobu utvářet.

Lokalita na ulici Kamenná

Tato lokalita bývá vnímána slovy jednoho z dotazovaných jako „vřed na kráse“ města. Místo je křižovatkou dvou silnic a cesty vedoucí směrem k náměstí. Lidé raději lokalitu obcházejí alternativní cestou kolem kina. Výrazně se jeví kontrast lokality s okolní zástavbou a nedalekým prostorově kultivovaným centrem a náměstím: „Nechápu, proč je takový místo uprostřed města, kde kolem něj projíždějí auta. Je to ostuda. Kdyby to bylo někde na kraji, tak neřeknu, ať se tam třeba sežerou [Romové], ale tady. Jak říkám, je to ostuda, co si musejí myslet řidiči, co jedou kolem? To akorát člověk slyší, jak pískají věčně gummy, když z toho baráku vyběhne dítě do silnice.“

Lokalita je exponovaná, protože je jednou z hlavních vedoucích do centra: „Normálně, když jedete přes město, tak ani třeba nemáte důvod jet

přes Hlohovu. Ale my tam často chodíme, i když neradi.“

Podle dotazované ženy ne romského původu v postproduktivním věku dům tvořící tuto lokalitu vypadá již desítky let stejně: „Tam je to stejný, co pamatuju, snad vždycky to byl takový barák, jak vypadá teď. A já už ani nevěřím, že se to někdy změní. Nebo aspoň za mého života, tak tam prostě radši nechodím.“ Často zmiňovaným důvodem, proč se místu vyhnout, také úzký chodník vedoucí kolem rohu vyloučeného domu. To je vnímáno jako nebezpečné a bezpečnosti nepomáhá ani nutnost přejít na druhou stranu. Na dotaz, zda by pomohlo třeba zábradlí, značná část dotazovaných odpovídala sice zdráhavě, ale pozitivně. To může naznačovat, že nad otázkou bezpečnosti převládají nepříjemné pocity pramenící z nutnosti procházet těsně pod okny vyloučené lokality a nasvědčuje tomu i další kontext řady rozhovorů.

Lokalita je zkrátka stigmatizovaná a až na několik výjimek si respondenti vždy přáli, aby „zmizela“. Konkrétně požadavek na „zmizení“ tohoto domu nejčastěji provázela představa scénáře, kdy budou obyvatelé domu „nuceně“ vystěhováni: „Beztak neplatěj nájem, tomu nevěřím podle toho, jak to tam vypadá.“ a dům bude buď zrekonstruován, nebo zbourán. Demolici však brání skutečnost, že dům je památkově chráněným objektem. Na otázku, zda dům má nebo může mít podle obyvatel i se zohledněním případné rekonstrukce pro danou lokalitu estetickou nebo historickou hodnotu, odpovídali občané Šternberka zhruba ze čtyřiceti procent negativně. Na toto téma jsem se bavil s náhodně vybranými lidmi

procházejícími kolem budovy a v průběhu rozhovorů jsem je vedl k tomu, aby se na dům ve chvíli našeho rozhovoru dívali a zkusili si představit, jak by vypadal neobývaný nebo rekonstruovaný. Zbývajících šedesát procent dotazovaných převážně oceňovalo zjevné architektonické kvality stavby a negativně hodnotilo pouze současný neuspokojivý technický stav budovy. Tito dotazovaní se ale zpravidla v první chvíli nevyjadřovali k sociálnímu kontextu lokality-tedy k jejím obyvatelům. V momentě, když v rozhovorech přišla řada na otázku, zda by se na jejich vnímání lokality něco změnilo s absencí tamních současných obyvatel, se už do značné míry výroky téměř všech respondentů shodovaly. V názorech majoritní veřejnosti byla přičítána vina za současný stav domu zdejšími nájemníkům. Často zaznívalo paušalizující přesvědčení, které spojovalo romství s nezodpovědností, kriminalitou, neúctou k majetku, a dokonce v několika případech byla Romům vytýkána „necivilizovanost“. Jak pravil zdejší obyvatel středního věku: *„Oni jsou jak zvířata. Prostě si neumí ničeho vážít. Nevím no. Stejně čekaj, že jim to stát opraví, nebo město.“*

Okolí domu je poměrně kultivované, udržované s malou zatravněnou plochou s kapličkou. Zřejmě i oproti tomuto okolí dům kontrastuje, což se promítá do představ kolemjdoucích o tom, jak by mohl vypadat: *„Je to škoda, já bych si možná i třeba chtěla sednout na tu lavičku v parku (u kapličky), ale nemůžu. Oni tam věčně sedí a popíjejí, a když tam nesedí, tak bych se tam stejně necítila dobře a navíc tam řvou děti.“* Protější dům přes ulici obývá také několik romských rodin, které se převážně přistěhovaly z

nedalekého Moravského Berouna. Obyvatelé tohoto staršího domu s oprýskanou fasádou a zašlými, místy zatemněnými okny, se převážně zdržují uvnitř a působí nenápadně. Nebýt větrajících otevřených oken, člověk by snadno usoudil, že dům není obydlený.

Dům obývá několik rodin rodičů v produktivním věku s dětmi a o generaci starší paní, matka některých z rodičů. Zatímco dospělí se převážně zdržují v prostorech budovy nebo na lavičce v přilehlém parčíku, jejich děti pobíhají průjezdu do dvorního traktu a zdržují se i v okolí domu. Jak již bylo zmíněno, přebíhají také přilehlou silnicí a často poměrně nebezpečným způsobem. Děti a mladiství Romové chodí také posedávat na náměstí do centra, které je odsud vzdálené asi čtyři sta metrů. V okolí lokality dochází čas od času k násilným střetům s ostatními skupinami příbuzných Romů.

Lokalita na ulici Štěrková

Domy obývané romskými rodinami lemuji ulici, po které se chodí k autobusovému nádraží. Domy nepůsobí zanedbaným dojmem, ale spíše jsou v pomalu probíhající rekonstrukci nebo zastaralé. Ve výpovědích obyvatel města není lokalita vnímána jednoznačně a jako "romská". Někteří z nich si dokonce nejsou vědomi, že tam Romové bydlí: "*Jako občas je tam vidám, ale myslela jsem, že tama prochází.*" Zajímavá je ale skutečnost, že toto platí pouze o přední straně domů. Ze zadní strany domů se nachází dvorky, které už jsou vnímány jako romské a někteří obyvatelé, kteří mají důvod kolem lokalit

chodit, se zmiňují, že na ulici s dvorky sousedící vzadu se cítí méně bezpečně nebo nepříjemně.

Romové obývají dva z tamních domků a jejich sousedy jsou majoritní obyvatelé. Vizuální rozdíly mezi domy obývanými Romy a sousedními nejsou výrazné. Domy mají starší střechy plastová okna a relativně nové fasády- případně se na nich zřejmě pracuje. O jistém kontrastu se ale přeci jen dá mluvit, sousedí totiž s jedním zřejmě nedávno rekonstruovaným domem s novou střechou. Podobné kontrasty bychom však mohli najít téměř všude jinde ve městě a nelze tak hovořit o znaku, který by byl pro tuto lokalitu typický. To platí, alespoň pokud se nebudeme bavit o zadní straně domů- prostoru se zahradami, i když na místě by bylo použít spíš jednotné číslo. Fakticky vzato přináležejí ke každému ze tří, potažmo domů, vlastní zahrada, dvě z nich jsou však téměř nepostřehnutelné jinak než z ptačí perspektivy. Právě největší, prostřední z těchto zahrad, na sebe nejvíc poutá pozornost. Vstupuje se do ní křivou od úrovně pasu mřížovanou kovovou branou. Skrze mříže lze na dvůr bez problémů vidět (i když po jistou dobu mříže zakrývala plenta) a hlavně slyšet. Oproti kultivovanému okolnímu prostředí působí prostor zahrady značně kontrastně a jsou-li romští obyvatelé právě na dvorku, často na svou přítomnost upozorňují. Na zahradě bývá topné dříví, které se zde i seká, jeden či dva stoly s plastovými zahradními židlemi, vidět lze často také schnoucí prádlo a různé další náhodně poházené předměty, hračky pro děti a podobně.

Největší pozornost na sebe zřejmě strhávají samotní obyvatelé domu. Ti nemají mezi ostatními Romy

příliš dobrou pověst, jde o zneprátenou stranu rodiny z Kamenné. Dobré pověsti se zejména hlava této rodiny, nejstarší muž, netěší ani mezi některými systémovými aktéry. Bývá označován za provokatéra a iniciátora některých násilných incidentů, ke kterým navádí i děti s vědomím, že nemohou být legálně postihnuty z důvodu nezletilosti. V zápalu soupeření o vliv a moc se údajně tento muž snaží působit na úřady, často vznáší k úřadu starosty, policii i dalším institucím stížnosti na zneprátenou část rodiny. Údajně se touto cestou snaží působit proti svým nepřátelům i tak, že vyvolá incident a poté událost jako první nahlásí, spoléhaje na to, že jakožto ohlašovatel bude jeho verzi vysvětlení konfliktu přikládána policií a případně dalšími úřady větší váha.

Nenávistí vůči rodině z Kamenné se ostatně vůbec netají. Snaží se sám sebe i svou rodinu prezentovat jako spořádaně žijící oběti, které se musí bránit a mají strach. Zároveň ale nešetří expresivními výrazy a přeje si, aby jeho nepřátelé byli vystěhováni, aby je „rozsekala zásahovka“ a podobně.

Pár desítek metrů od této lokality lze najít několik romských domácností v domech poblíž kruhového objezdu. Všichni žijí v domech pronajímaných dalším výrazným aktérem místního konfliktu. Z prostorového ani symbolického hlediska domy ani jejich obyvatelé nijak nevynikají. Veřejnosti je okolí těchto dvou domů považováno za neproblematické a převážně není v souvislosti s Romy tematizováno.

Lokalita na ulici Písková

Tuto lokalitu tvoří velký dům o minimálně čtyřech bytech obývaný výhradně Romy. Na rozdíl od ostatních lokalit v tomto případě můžeme beze všech pochyb mluvit o prostorově vyloučené lokalitě. Stojí na samém okraji města daleko od ostatní zástavby a infrastruktury. Není zde například zavedena ani kanalizace (údajně z důvodu, že výstavba potrubí by pro město byla vzhledem k odlehlosti lokality příliš drahá). K domu přináleží větší pozemek obklopující dům ze všech stran. Na vysokém pletivovém plotu je připevněna poloprůhledná zelená síť z důvodu zvýšení soukromí obyvatel. Zřejmě hlavně tento plot je příčinou, proč někteří obyvatelé Šternberka označují

dům jako pevnost. Dojem důsledně ohraničeného a střeženého místa posilují i psi, kteří žijí v kotcích na přilehlém pozemku a častují kolemjdoucí respekt budícím štěkotem.

Z hlediska obyvatel města neexistuje důvod chodit na kopec, kde se lokalita nachází. Kromě asi tří obytných domů zde není nic než silnice. Izolace obyvatelům tohoto domu vyhovuje a je i jedním z důvodů, proč zde bydlí a jsou zde převážně spokojeni.

Na špatné pověsti lokality se zřejmě podílí mimo jiné její odlehlost, která bývá hodnocena jako podezřelá. Šternberčané tudy maximálně projíždí autem, jinak téměř nikdy nepřijdou s obyvateli do kontaktu v blízkosti lokality. Za jedinou výjimku lze považovat, když někdo z majoritních obyvatel využívá garáž, která je na dohled od lokality na druhé straně frekventované silnice. Odlehlost lokality a jistá anonymita jejich obyvatel pak zřejmě nechávají prostor pro spekulace například o jejich obživě. Faktem ale je, že před lokalitou často najdeme ojeté automobily v různém stavu, někdy i rozebrané. Poměrně rozšířená je spekulace o tom, že místní obyvatelé rozebírají automobily neznámého původu a prodávají je na náhradní díly, anebo je skládají z několika různých aut tak, aby nepřipomínala původní. Patří se dodat, že při návštěvách lokality jsem osobně viděl šroubovák zaražený v izolaci dveří bočního okna (nad zámkem) jednoho z automobilů. Jestli jsou pak podobné výjevy obvyklé, tak mohou zavdávat spekulacím o kriminální obživě této skupiny osob. Nejde však o jediný faktor, který zdejší Romy vyčleňuje.

Nedaleko lokality, dalo by se říct, že v jejím susedství, se nachází městský bazén využívaný v letních měsících. Romské děti nejen z lokality Písková ho letních měsících často navštěvují, jde o jedno z mála míst, kde mohou děti trávit svůj volný čas, což nelibě nese řada obyvatel města.

Jak již bylo řečeno, do lokality není zavedena kanalizace. Zdejšími obyvatelům bylo údajně ze strany města řečeno, že několik set metrů kanalizačního potrubí a především související práce by si museli zaplatit či provést sami. K lokalitě tudíž přináleží septik, se kterým přinejmenším v minulosti byla řada problémů. Obyvatelé lokality ho údajně nenechávali pravidelně vyvážet. To dříve údajně opakovaně vyústilo v situaci, kdy se jímka přeplnila a její obsah vytékal na dvůr. Sousední obyvatelé často hovoří o nesnesitelném zápachu, který se tak z lokality šířil a obzvláště v létě za určitých povětrnostních podmínek dosahoval až nedalekého bazénu. Tyto faktory se tak výrazně podílí na symbolickém vyloučení lokality a zápach spolu s pochybnostmi o zdrojích příjmu a snaze o izolaci zdejších obyvatel, jsou nejsilnějšími a nejopakovanějšími představami, které se s lokalitou pojí. Obsahem těchto představ není ve výrazné míře zapojení místních Romů do rodového konfliktu ve Šternberku. I přesto, že zdejší obyvatelé zapojení jsou, majoritní obyvatelé to převážně nereflektují. Nedaleko ulice Písková je také chatová kolonie a někteří majoritní obyvatelé viní tamní Romy z občasných krádeží vybavení chat. Toto obviňování se však neobjevuje příliš často a do jisté míry je spojováno s Romy obecně a s dodatkem, že může také

jít o Romy z jiných měst. Tematizují ho pak především obyvatelé přilehlých čtvrtí.

Z hlediska obyvatel města neexistuje důvod chodit na kopec, kde se lokalita nachází. Kromě asi tří obytných domů zde nic není. Izolace obyvatelům tohoto domu vyhovuje a je i jedním z důvodů, proč zde bydlí a proč jsou zde převážně spokojeni.

Na špatné pověsti lokality se zřejmě podílí mimo jiné do značné míry její odlehlost. Šternberčané zde maximálně projíždí autem, jinak téměř nikdy nepřijdou s obyvateli do kontaktu v blízkosti lokality. Za jedinou výjimku lze považovat, když někdo z majoritních obyvatel využívá garáž, která je na dohled od lokality na druhé straně frekventované silnice.

Systemová perspektiva

Na rozdíl od Olomouce byla ve Šternberku uplatňována měkčí systemová opatření v souvislosti se sociálním vyloučením obyvatel.

V souvislosti s místní správou města Šternberka, které je navíc obcí s rozšířenou působností, je často tematizováno rozhodnutí, v rámci kterého se město v minulosti zbavilo podstatné části svého bytového fondu. To mu přineslo finance, ale také značně omezilo možnosti bytové politiky, která se jeví

v souvislosti s chudobou a sociálním vyloučením jako potenciálně mocný nástroj pozitivní i negativní motivace.

V důsledku této situace lze zaznamenat snahy řešit sociální vyloučení ve městě jinými, omezenějšími způsoby. Nutno ale dodat, že politiku města i dalších poskytovatelů sociálních služeb ve vztahu k sociálně vyloučeným Romům značně ovlivňuje zmiňovaný konflikt. Z pohledu těchto poskytovatelů se potom jeví často jako nezbytné rozdělit si klienty na skupiny, které odpovídají rozdělení stran účastných letitého konfliktu. Zatímco samotné Romové si velmi zakládají na příslušnosti k té které skupině a jí příslušné verzi historie a odpovědnosti za vyvolávání incidentů a systémoví aktéři ho rozlišují a přizpůsobují se mu, veřejnost o něm ví většinou velice málo a přičítá odpovědnost v konfliktu angažovaným Romům jako jedné skupině.

Snahy systémově řešit sociální vyloučení Romů ve Šternberku vyústily v podobě zřízení několika pracovních skupin lokálního partnerství organizovaných Agenturou pro sociální začleňování Úřadu vlády. V rámci této iniciativy tak například aktuálně působí ve městě asistenti prevence kriminality a došlo na řadu dalších dílčích opatření. Zmírňování konfliktu si systémoví aktéři slibovali od snahy zapojit romské děti do společných volnočasových aktivit v souvislosti s realizací záměru zřídit zde pro ně hřiště.

Od roku 2000 také existuje záměr města a neziskových organizací zřídit nízkoprahové zařízení pro děti a mládež. Překážkami byla pravděpodobně

politická garnitura a její změny, ale hlavně sehnání dostatečných finančních prostředků a vyřešení odpovědnosti a za financování zařízení ze strany města a jeho partnerů v podobě neziskových organizací. To se zdá být celkově všeprostopupujícím problémem

Podle poskytovatelů sociálních služeb funguje údajně vzájemná operativní spolupráce dobře. Lze ale zaznamenat, že poskytovatelé k sobě navzájem přistupují s určitou obezřetností. Rozhodně nejde o nepřátelství, ale zaznamenal jsem náznaky v tom smyslu, že pokud organizace na poli neziskového sektoru získá dotaci a „konkurenční“ ne projekt, pro prvního poskytovatele to znamená ohrožení. Ostatně není žádnou novinkou, že i v rámci neziskového sektoru existuje mezi organizacemi do jisté míry konkurenční prostředí díky omezeným možnostem jejich financování. To je i překážkou rozvoje sociálních služeb.

Za povšimnutí také stojí, že v rámci sociální politiky, kterou designuje a vykonává město v partnerské spolupráci s poskytovateli sociálních služeb, zejména pak v její konstruktivní dimenzi, se neobjevovaly výrazněji opatření, která by cílila problémy, které jsou majoritní veřejností a obyvateli zkoumaných vyloučených lokalit, vnímány palčivě tj. kromě samotného konfliktu romských rodin právě bytová situace obyvatel lokality na ulici Kamenná. Jak však již bylo řečeno, snahy města získat nemovitost do svého majetku, probíhaly a možná i probíhají.

Veřejností je negativně vnímána i drobná kriminalita, která je Romům přičítána a v této souvislosti probíhaly investice do rozšiřování

kamerového systému, přičemž jedna z kamer směřuje i přímo na Romy obývaný dům na Kamenné ulici.

Představitelé zdejší psychiatrické léčebny dále uvažovali o zavedení systému krizového bydlení, který je i dalšími aktéry na straně města i neziskových organizací hodnocen jako velmi potřebný. Stejně zástupci města a jeho organizací uznávají, že je potřeba zavést systém prostupného bydlení, který zde mimo jiné doporučovala Agentura pro sociální začleňování Úřadu Vlády. Zejména zástupci města jakožto orgánu, který dotuje různé sociální programy, zřejmě nepostrádají představivost v souvislosti s potenciálně účinnými nástroji sociální politiky, hlavní překážkou ale bývá opět omezený rozpočet, který je vůle a možnost na řešení sociálního vyloučení vynaložit.

Nedostatek adekvátních prostor v majetku města je další překážkou, o které se často mluví. Mezi poskytovateli sociálních služeb a městem ale nepanuje stoprocentní shoda na tom, že neexistují.

Politici a úředníci magistrátu se odvolávají na nezájem veřejnosti o podporu sociálních opatření, kterých by využívali Romové, a to ne jako etnická skupina, ale jako obyvatelé města s reálně velice nízkou životní úrovní.

Systémoví aktéři na svých schůzích řeší „tradiční témata“ sociálního vyloučení, jako jsou například finanční negramotnost, prevence užívání drog, pracovní poradenství, integrace sociálně vyloučených do společnosti obecně, sporadická návštěvnost ambulantních služeb apod.

Shrnutí

Poměrně zajímavé je, jak se lišilo povědomí o konfliktu napříč poskytovateli sociálních služeb a systémovými aktéry. Zatímco poskytovatelé, a obzvláště pak ti, kteří přicházeli denně do styku s klienty z řad do konfliktu zapojených osob, měli

poměrně hluboký vhled do problému. Ten se ale očekávatelně lišil podle toho, s jakou skupinou osob daný poskytovatel nejčastěji pracoval.

Vzhledem k různému povědomí některých systémových aktérů o sporech místních Romů, které ale může vycházet z tendenčních snah některých na zástupce města působit a získat si tak výhodu, lze spekulovat o tom, že někteří systémoví aktéři, kteří se situací místních Romů vyloženě nezabývají, ale jsou s ní konfrontováni sekundárně, dostatečně nerozumí kontextu a implikacím jejich sociálního vyloučení.

Zatímco samotné Romové si velmi zakládají na příslušnosti k té které skupině a jí příslušné verzi historie a odpovědnosti za vyvolávání incidentů a systémoví aktéři ho rozlišují a přizpůsobují se mu, veřejnost o něm ví většinou velice málo a přičítá odpovědnost v konfliktu angažovaným Romům jako jedné skupině.

Sociální realitou sociálně vyloučených dětí je podobně jako v Olomouci nedostatek příležitostí jak využít volný čas oproti dětem a mladistvým z majoritní veřejnosti. Tyto děti a mládež svůj volný čas tráví tak nějak improvizovaně. Jejich rodiče zpravidla nemají peníze na to, aby dětem platily kroužky, které kromě okluzivního efektu můžou zvyšovat i sociální kompetence dětí a mladých. Skutečností také je, že majoritní veřejnost si často účast romských dětí na volnočasových aktivitách svých dětí nepřeje.

Z tohoto vychází i představa systémových aktérů o nápravě, vychází z předpokladu, že by se sociálně vyloučené romské děti a mládež se společných aktivit

s majoritní společností účastnit měly. V pozadí ale zůstává otázka, jestli se etnické minority vůbec chtějí a mohou účastnit těchto společných aktivit vzhledem k tomu, že sociální vyloučení zdejších Romů má řadu příčin i následků, které mohou vizi systémových aktérů nabeurávat. Zdůrazňuji, že v této otázce nezačínám hodnotící stanovisko. Spíše se snažím poukázat na to, že systémoví aktéři nezřídka připravují aktivity pro mladé obyvatele vyloučených lokalit, aniž by se jich přímo ptali. V této souvislosti jsem byl osloven s žádostí o zpracování průzkumu, který měl zjistit, o jaké aktivity je zájem.

Když jsem se dětí posléze ptal, co na projekt hřiště říkají, byly často relativně lhostejné. Domnívám se, že tuto lhostejnost lze přičítat tomu, a některá z vyjádření to téměř doslovně potvrzují: *„Nějaký bílý, co nás vůbec nezná, vůbec neví, co máme za problémy, tak si něco vymyslí a my jako musíme to chtít?“* Dosavadní malá míra participace romských obyvatel na rozhodování o opatřeních, která jsou pro ně připravována, se pak zdá být odrazujícím faktorem.

Obecně, nejen díky příkladu města Šternberk, přemítám nad otázkou, zda skutečně systémoví aktéři jakožto reprezentanti především ne-romské populace, mohou opravdu počítat s vyvoláním vlastní iniciativy a zájmu sociálně vyloučených Romů aniž by docházelo k oboustranné úzké spolupráci na plánování opatření. Situace, kdy v rámci určitého boje o moc a prostředky místní Romové vyvíjeli snahy o konsolidaci vlivu nad místní pobočkou jedné z neziskových organizací, dokazuje mimo jiné to, že vlastní iniciativu jsou

ochotni vyvinout, pokud ji chápou jako výhodnou. Teoreticky je pak možné, že situace, kdy se skutečně o jádro problémů, které mezi sebou jednotlivé rodiny mají a chápou je zřejmě všechny jinak, systémoví aktéři zřejmě nezajímali, respektive ho s jednotlivými protagonisty konfliktu hlouběji neprobírali, má za následek oboustranné neporozumění snahám obou stran, což může ohrožovat účinnost plánovaných a realizovaných opatření.

V jednom případě jsem například vyslechl vysvětlení jednoho z mladých Romů, které se týkalo toho, proč je hrdý na to, že je schopný sehnat pro sebe i pro kamarády marihuanu. Tato jeho schopnost mu totiž dle jeho slov přinášela výhodu v podobě respektu druhých. Zdá se tak, že i malý přístup ke zdrojům, ke kterým ostatní přístup nemají, má pro dotyčného přinejmenším subjektivně a symbolicky velký význam, protože posiluje jeho sociální status.

Původně jsem zvažoval zohlednit nejen v systémové perspektivě i demografickou stránku etnického složení obyvatel města. Nakonec jsem se ale rozhodl pouze okrajově reflektovat, jak je s počty Romů zacházeno v rámci politiky města a institucí, které s Romy nejčastěji pracují.

Zodpovězení otázky, nakolik má skutečný vliv na společné soužití majoritního obyvatelstva a etnických menšin jejich početní poměr, by samo o sobě pravděpodobně vydalo na rozsáhlou a především kvantitativní analýzu.

Konečně je také skutečností, že i přes odsuzované sčítání obyvatel na základě jejich etnické příslušnosti taková sčítání probíhají, a počty se mnohdy dramaticky liší. Jen těžko bych také popisoval

pocity, které ve mně vyvolala první příležitost porovnat jako výzkumník uznávané statistiky a kvalifikované odhady počtu Romů uváděné v uznávaných a v nejvyšších patrech politiky citovaných výzkumných zpráv s mým vlastním poznáním terénu. I vzhledem k fluktuaci obyvatel ve vyloučených lokalitách může ale každé vyčíslení jejich počtu představovat „pouze“ kvalifikovaný odhad s větší či menší odchylkou vůči skutečnosti podle toho, k jakému časovému období si odhad nárokuje jeho platnost. V případech, kdy se ale počty obyvatel těchto lokalit od reálného stavu liší ve stovkách procent či dokonce v řádech, ale vyvstávají pochybnosti. Počty Romů a kvalitativní i kvantitativní aspekty sociálního vyloučení navíc mohou být „upraveny“ podle toho kdo, komu a za jakým účelem je prezentuje.

Domnívám se ale, že v případě tohoto města má zejména intenzita konfliktu spolu se skutečností, že se často odehrává v centru města, a tedy před zraky veřejnosti, výrazný vliv na symbolické vyloučení místních Romů.

Případ Šternberka pak také ukazuje, že zbaví-li se město svého bytového fondu, zbavuje se zároveň potenciálně mocného nástroje sociální politiky-možnosti sociálně a zároveň ekonomicky vyloučené obyvatele motivovat reálně dosažitelnou možností zlepšit svou žitou denní realitu k lepšímu. Zároveň je ale nutno dodat, že se tak také zbavuje možnosti, že reprezentace města či bytové správy bude ať už otevřeně či skrytě vykonávat segregační politiku.

Zdá se, že v očích veřejnosti hraje podoba sociálně vyloučených lokalit velice významnou roli. I

když samozřejmě nejde jen o podobu, nýbrž i o stereotypní image související s představami vycházejícími z etnické příslušnosti obyvatel těchto lokalit.

Závěr

Ve městě Olomouci byl problém jedné ze dvou sociálně vyloučených lokalit vyřešen. Její obyvatelé byli vymístěni. Těm z pohledu města ukázněnějším byly nabídnuty byty v lokalitě Bezová, ostatním nebylo zřejmě nabídnuto nic. Samotný dům v této lokalitě se

momentálně představuje na Bytový dům pro seniory a prochází celkovou rekonstrukcí.

Někteří obyvatelé lokality na Bezové ulici se údajně vrátili po dočasném vystěhování na Hlohovu kvůli rekonstrukci, někteří ne. Lokalita na Bezové byla rekonstruována za podpory dotací Evropské Unie. Odpadky a nábytek v okolí vystřídalo malé dětské hřiště s prolézačkami přiléhající k zadní straně domu směrem do polí, v okolí lokality je pořádek a stěny domu jsou stále poměrně zánovně bílé a také ozdobené cedulkou, ze které se lze dozvědět, že důvodem je evropská unie. Opatření a bytová politika města Olomouce funguje a lze se domnívat, že funguje, případně že může a bude fungovat i plánovaný systém dostupného bydlení. Proč? Z původně sociálně vyloučených lokalit, jak se zdá, odešla značná část sociálním vyloučením nejohroženějších rodin a osob. V rámci bytové politiky města několik let probíhala selekce nájemníků, díky které bylo ve zredukovaném počtu bytů nabídnuto bydlení zredukovanému počtu osob. Většinou přitom zřejmě nešlo o ty nejzranitelnější. A co se tedy stalo s ostatními obyvateli Hlohovy? Pravděpodobný scénář existuje dle mého názoru dvojí. Mohli se odstěhovat na venkov postrádající městskou infrastrukturu a dostupnost (nejen) sociálních služeb a také vykazující vykazující míru nezaměstnanosti, než jaká je obvyklá ve městech.

Osobně se tedy domnívám, že ačkoliv se městu podařilo vyřešit „problém sociálně vyloučených lokalit“, nepodařilo se mu už dostatečně citlivě řešit problém sociálního vyloučení osob. Status lokalit stoupá i v očích veřejnosti, ve městě je větší klid a lokalita na ulici Bezová je natolik

vzdálená městu a majoritnímu obyvatelstvu, že se s ní symbolického obsahu nyní pojí jen málo. I když řada lidí pořád má lokalitu v paměti zafixovanou jako Romy obývané holobyty.

Je ale nutno také nutno uznat, že Systémovým aktérům v čele s městem se v Olomouci podařilo z větší části odstranit či revitalizovat velké sociálně vyloučené lokality. S tím, jak se bude šířit mezi majoritní veřejností povědomí o transformaci účelu domu Hlohové ulici a o revitalizaci bývalých holobytů na ulici Bezové, je možné, že bude do jisté míry klesat i symbolické vyloučení a stigmatizace místních Romů deprivovaným obytným územím.³²

Příběh šternberských sociálně vyloučených lokalit je opakem toho olomouckého. Z hlediska prostorových vlastností lokalit se prakticky nic nezměnilo. Důvod je pak nasnadě. Na rozdíl od olomouckých sociálně vyloučených lokalit jsou všechny domy obývané sociálně vyloučenými Romy v osobním vlastnictví a město tak nemá moc s nemovitostmi jakkoliv nakládat. V minulosti se sice objevily snahy dům na Kamenné získat zpět do vlastnictví města, nic se však dosud nezměnilo. Představitelé města otevřeně přiznávají, že privatizovat městský bytový fond do té míry, do jaké k tomu v minulosti došlo, byla chyba. V případě domu na Kamenné i s přihlédnutím k jeho statusu památkově chráněného objektu.

Zatímco Romy obývané lokality na ulicích Písková a Štěrková nejsou z hlediska prostoru vnímány systémovými aktéry jako příliš problematické, akcentovaná pozornost je věnována lokalitě na ulici

³² Koncepce bytové politiky. *Státní fond rozvoje bydlení* [online]. 2012 [cit. 2014-12-11]. Dostupné z: <http://www.sfrb.cz/o-sfrb/koncepce/>

Kamenná, což zhruba odpovídá i poptávce veřejnosti po „vyřešení problémů s cigánama“, jak je pojmenoval jeden z majoritních respondentů. Tato lokalita je určitým ohniskem symbolického vyloučení ve Šternberku i proto, že její okolí je frekventovanější než okolí ostatních Romy obývaných sociálně vyloučených lokalit ve městě a dochází zde ke slovním i násilným konfliktům. Vedle toho je tato lokalita zjevně v nejzuboženějším stavu oproti ostatním dvěma, což je veřejností o to palčivěji vnímáno, že leží na křižovatce cest spojujících park a centrum, respektive centrum města s celou jednou polovinou města.

Opatření města i dalších systémových aktérů se vyznačovala dlouhou dobu tím, že se vyhýbala problematickému tématu konfliktu místních rodin do té míry, do jaké to bylo možné. V roce 2014 začali ve městě působit asistenti prevence kriminality, což se dá považovat za první systémové opatření namířené směrem k řešení sociálního konfliktu a lze opatrně vyhlížet zmírnění četnosti a intenzity konfliktů a s tím i zmírnění symbolického vyloučení těchto aktérů. Toto opatření však samo o sobě konflikt ani symbolické vyloučení romských obyvatel města nezažehná. Při zasedání pracovních skupin lokálního partnerství, kterých jsem byl členem, byla patrná jistá míry bezmoci systémových aktérů. Pramenila z nepříznivého poměru možností sociální politiky města a rozsahu problémů, které zde se sociálním vyloučením souvisí. Ta vychází především ze skutečnosti, že město nemůže působit na situaci bytovou politikou a z omezených finančních prostředků, které na sociální politiku může vydat a zajistit.

Situace ve Šternberku je díky sociálnímu konfliktu romských rodin jedinečná ne snad v principiální povaze situace, ale kombinací faktorů, jako je historická a mnoha generační zakonzervovanost vzájemné nenávisti protagonistů konfliktu, samotný počet jeho aktérů, poměr tohoto počtu vůči romské populaci ve městě, kdy se konfliktu nějakým způsobem účastní opravdu značná část místních Romů, rozsah konfliktu vzhledem k populaci města a způsob, jakým se odehrává před zraky veřejnosti. Nemůžu opomenout také zmiňovaný fakt, že město i sociální aktéři mají objektivně omezené možnosti na sociální exkluzi ve městě působit.

Závěrem mého výzkumu bych jako pro mne nejhodnotnější poznání podtrhnul skutečnost, že jsem si ověřil, že sociální vyloučení se skutečně do značné míry odehrává na symbolické rovině a zároveň ji samo i vytváří. Zdá se, že v očích majoritní populace vyvstávají etnické stereotypy o Romech o to více, čím stigmatizovanější a symbolicky vyloučenější je lokalita, v jaké Romové přebývají. Obtížná odpověď je na otázku, do jaké míry na sebe působí prostorové a symbolické vyloučení. V některých případech (Písková, Hlohová) by se tento vliv dal zhodnotit tak, že obyvatelé prostorově výrazně vyloučené lokality jsou mimo sociální dohled majoritní populace, a tak míra jejich symbolického vyloučení nedosahuje takových kvantitativních výšin, jako v případě lokalit, které prostorově vyloučené nejsou vůbec. Domnívám se, že tento vztah by se dal interpretovat tak, že prostorové vyloučení může kvantitativně působit na symbolické vyloučení obyvatel sociálně vyloučených lokalit působit

příznivým efektem, ale spíše než na vzdálenosti vyloučených lokalit od centra města dle mého názoru záleží na dalších vlastnostech lokality, jako je frekventovanost okolních komunikací, povaha okolní zástavby a dalších. Konečně se ale snad dá věřit tomu, že i na sociální status obyvatel vyloučených lokalit má příznivý vliv, pokud lokalitě a její okolí nepřisuzuje veřejnost nadprůměrnou míru imageability³³.

Z hlediska systémového působení na symbolickou a prostorovou exkluzi obyvatel sociálně vyloučených lokalit, se ukázalo být zásadním faktorem, zda má město nemovitosti v sociálně vyloučených lokalitách ve svém majetku (případně zřejmě také jak je majitel ochotný s městem vyjednávat). V případě, že tomu tak je, záleží na konkrétních zástupcích města, jakou cestou se vydají, s velkou mocí přichází také velká zodpovědnost- možnost pomoci spolu s rizikem zhoršení sociálního vyloučení. Pokud město nedisponuje bytovým fondem, který by zahrnoval i objekty ve vyloučených lokalitách, jsou možnosti jeho sociální politiky rázem omezeny a často zřejmě nezbývá, než se věnovat symptomům sociální exkluze. To znamená „omezit se“ na zákonnou represí a preventivní působení poskytovatelů sociálních služeb nebo například posilování kamerového systému. Smysluplnost, respektive efektivita takových opatření ve vztahu k sociální exkluzi, je ale diskutabilní.

Každému konkrétnímu postupu systémových aktérů je dle mého názoru nutno se věnovat kriticky a tudíž individuálně. Velkou otázkou, na kterou si odpovědět

³³ LYNCH, Kevin. Obraz města: The image of the city. 1. do češ. přel. vyd. Praha: Polygon, 2004, xi, 202 s. ISBN 80-727-3094-0.

stále netroufám, kterou si ale několik let neustále pokládám, je, zda je možné řešit sociální vyloučení samotným vysídlováním sociálně vyloučených lokalit – tedy řešením prostorových kvalit sociální exkluze.

Zdroje

BITUŠÍKOVÁ, Alexandra. Město vo svetle diverzity: Niekoľko poznámok k výskumu súčasného mesta z pohľadu sociálnej antropológie. In: FERENČUHOVÁ, Slavomíra, Lucie

GALČANOVÁ, Magdaléna HLEDÍKOVÁ a Barbora VACKOVÁ. *Město: proměnlivá ne/samozřejmost*. 1. vyd. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, s. 31-49. ISBN 9788021048669. DOI: 978-80-86818-86-3.

GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládání narušené identity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, s. 61-62. Most (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 8086429210.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.

JANKOVÝCH, Vladislav, Petr HLAĎO, Wai-yu CHAN, Sha-lun LEE, Lerryn COLDWELL a Eszter BÁNFFY. Perception of Roma People by Prospective Secondary School Teachers in the Context of Generalized Ethnicization of Problems Related to Non-Assimilated Part of the Roma Population: perception of teachers and students. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2012, č. 55, s. 77-83.

KAŠPAROVÁ, Irena; RIPKA, Štěpán; SIDIROPULU JANKŮ, Kateřina. *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice : Moravské lokality*. Praha : Rada vlády ČR pro záležitosti

romské komunity, 2008. 374 s. ISBN 978-80-87041-56-7.

LYNCH, Kevin. *Obraz města: The image of the city*. 1. do češ. přel. vyd. Praha: Polygon, 2004, xi, 202 s. ISBN 80-727-3094-0.

MAČÁK, Alois. *Vztah mezi Romy a většinovým obyvatelstvem České republiky*. Praha, 2007. 119 s. Diplomová práce. Univerzita Jana Amose Komenského.

MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. 1. vyd. Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. 41 s. ISBN 80-87007-15-8.

MAREŠ, Petr. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2000, roč. 36, č. 3.

ORUM, Anthony M., Xiangming CHEN a Krista E. PAULSEN. *Introduction to cities*. 1. publ. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011. ISBN 14-051-5554-X.

ROBERTS, Brian H a Trevor KANALEY. *Urbanization and sustainability in Asia: case studies of good practice*. Washington, D.C.: Cities Alliance, 2006, xvi, 500 p. ISBN 97-156-1607-0.

STRAUSS, Anselm. *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie* Přel. S. Ježek. 1.vyd. Boskovice: Albert, 1999, 196 s. ISBN 80-858-3460-X.

SIBLEY, David. *Geographies of exclusion: society and difference in the West*. Routledge: New York, 1995, xviii, 206 p. ISBN 04-151-1925-1.

SPÁČILOVÁ, Alice. *Segregace Romů v městském prostoru : Škodova ulice v Přerově*. Olomouc, 2009. 45 s. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

TOPINKA, Daniel a Jan ZADINA. Konflikt romských sociálních skupin v prostředí malého českého města. In: LUŽNÝ, Dušan. *Sociální konflikty: sociologická a andragogická perspektiva*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 21- 39. ISBN 978-80-244-3432-2.

VACKOVÁ, BARBORA, LUCIE GALČANOVÁ a ONDŘEJ HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2011, č. 4.

VÍŠEK, Petr. *Sešity pro sociální politiku : Romové ve městě*. Praha : Socioklub, 2002. 161 s. ISBN 80-86484-01-7.

VYBÍRAL, Zbyněk. Critical Psychology in the Czech Republic: One of Possible Descriptions. , *Annual Review of Critical Psychology*. 2006, č. 5. Dostupné z: <http://www.discourseunit.com/annual-review/arcp-5-critical-psychology-in-a-changing-world-contributions-from-different-geo-political-regions/>

Elektronické zdroje

Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti [online]. Praha : GAC, 2006 [cit. 2011-04-18]. Pojmy, s. 9. Dostupné z WWW:<http://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analýza_romských_lokalit.pdf >.

SOCIOFACTOR S.R.O. *SITUAČNÍ ANALÝZA sociálně vyloučené lokality Přichystalova - Holická*. Ostrava, 2011. Dostupné z: http://kpss.olomouc.eu/uploaded/download/local/situacni_analyza_olomouc.pdf

Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2014. *Český statistický úřad* [online]. Praha, 2014 [cit. 2014-11-05]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/BC00298FF/\\$File/1300721403.xlsx](http://www.czso.cz/csu/2014edicniplan.nsf/t/BC00298FF/$File/1300721403.xlsx)

Displaced Person / Displacement. *UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization* [online]. 2014 [cit. 2014-11-22]. Dostupné z: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/displaced-person-displacement/>

Pravidla pro poskytování bydlení v nájemních bytech v majetku statutárního města Olomouce. In: *Platné předpisy a vyhlášky města Olomouce*. 2011. Dostupné z: www.sno.cz/doc/data/files/50eeb9f80c084.doc

HIRT, Tomáš. Přehled nejasností spjatých s konceptem etnicity v perspektivě post-barthovských přístupů. *AntropoWeb: Antropologický portál* [online]. 2007, roč. 2007, 2-3 [cit. 2014-12-06]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/prehled-nejasnosti-spjatych-s-konceptem-etnicit>